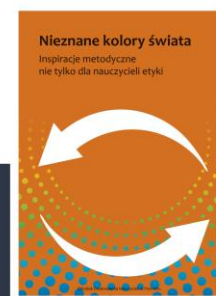
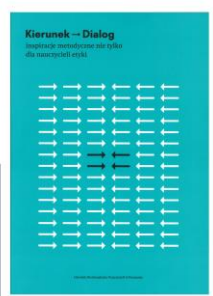
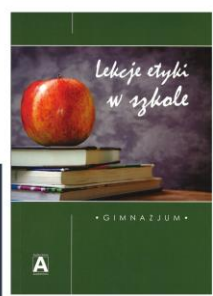

Agata Matyjasek, Alina Płaziak-Janiszewska

Kierunek Mądrość

Program nauczania etyki dla drugiego etapu edukacyjnego

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Cele programu	6
3. Uwagi do realizacji programu.....	13
4. Treści nauczania.....	14
5. Procedury osiągnięcia celów oraz metody i formy ich realizacji.....	33
6. Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć edukacyjnych i wychowawczych.....	36
7. Scenariusze zajęć – przykłady.....	37
8. Bibliografia.....	57

Wstęp

Program nauczania etyki *Kierunek Mądrość* przeznaczony jest dla uczniów klas 4 – 8 szkoły podstawowej (II etap edukacyjny). Uwzględnia on rosnące zainteresowanie etyką jako przedmiotem we współczesnej szkole i opiera się na naturalnej potrzebie każdego człowieka do poszukiwania odpowiedzi na pytania, które eksploruje od wieków filozofia: *jak żyć?, co jest dobre?, a co złe?, itp.*, jak również chęci do samodoskonalenia i realizacji indywidualnych potrzeb. Program ten ma charakter wychowawczy i dydaktyczny, pozwala rozwijać uczestników i uczestniczki zajęć w sposób holistyczny, bowiem obejmuje wszystkie sfery człowieka (indywidualną, społeczną, duchową, emocjonalną), a uwzględnia także treści innych humanistycznych przedmiotów, integrując język polski, historię, sztukę, nauki społeczne czy przyrodnicze, itp. Na szczególną uwagę zasługuje **interdyscyplinarny** charakter programu, zgodnie z nowoczesnym podejściem do nauczania i uczenia się, czyli mówienia o problemie – poprzez pryzmat wartości, własnych emocji, doświadczeń, zdobytej wiedzy, a nie koncentrowanie się na etyce – jako kolejnym akademickim przedmiocie w szkole. Wiąże się to także z następnym ważnym założeniem, czyli – rozwijaniem wrażliwości aksjologicznej (co zostało *explicite* wyrażone w książce *Kierunek wartości*¹, będącej integralną częścią programu) i refleksyjności.

Ponadto program *Kierunek Mądrość* uwzględnia też status etyki jako zajęć nieobowiązkowych, często realizowanych w nietypowych warunkach, czyli wcześniej rano, przed innymi zajęciami albo późno po nich, tworzenie grup międzyklasowych, z różnych poziomów na jednym etapie edukacyjnym, co znacznie komplikuje dobór materiałów, treści,

¹ *Kierunek wartości. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki*, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Matyjasek Agata, Maćkowiak Agata, Gruchalska-Matuszak, Karolina, Drossel-Jórdeczka Zofia, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2016

a także metod pracy. Głównym założeniem programu jest indywidualizacja pracy i zaspokojenia rozbieżnych, wynikających z rozwojowych potrzeb dzieci i młodzieży w różnym wieku. Tematy zajęć zostały przewidziane na 2 godziny tygodniowo realizowane przez 5 lat. Dyrektor/dyrektorka może ograniczyć liczbę godzin do 1 godziny tygodniowo. Nie przeszkodzi to w realizacji podstawy programowej. Moduły tematyczne, a także treści nauczania – wymagania szczegółowe z PP (poza pkt. VIII. *Elementy historii etyki (do wyboru)* - którego realizację przewidziano od kasy VI) harmonijnie przeplatają się przez 5 lat edukacji szkoły podstawowej. Daje to możliwość poruszenia najważniejszych zagadnień w każdym roku szkolnym.

Program w pełni jest zgodny z wymogami formalnymi ostatniej reformy edukacyjnej i rozporządzenia MEN z 2017r. Proponowane tematy wraz ze scenariuszami dają swobodę ich modyfikacji oraz dostosowywania do poszczególnych grup. Nauczyciel/nauczycielka bowiem najlepiej zna swoich podopiecznych i powinien wybrać te elementy, które sprawdzą się w danej klasie.

Program jest otwarty na zmiany, modyfikacje i włączania zagadnień, problemów wynikających z bieżących potrzeb indywidualnych, klasowych, społecznych, krajowych i światowych.

Integralnym elementem programu są publikacje, które od 2015r. systematycznie powstawały w Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu pod patronatem Wydziału Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pomysłodawczynią i koordynatorką projektu, którego efektem końcowym są książki, jest Alina Płaziak-Janiszewska, nauczycielka konsultantka ODN w Poznaniu:

Kierunek wartości. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Matyjasek Agata, Maćkowiak Agata, Gruchalska-Matuszak, Karolina, Drossel-Jórdeczka Zofia, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2016.

Kierunek dialog. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Matyjasek Agata, Maćkowiak Agata, Gruchalska-Matuszak, Karolina, Drossel-Jórdeczka Zofia, ODN w Poznaniu, Poznań 2017.

Krok dalej... Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Matyjasek Agata, Gruchalska-Matuszak Karolina, Hyps-Wolińska Małgorzata, Lewandowska Aleksandra, Maćkowiak Agata, ODN w Poznaniu, Poznań 2019.

Nieznane kolory świata. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Alina Płaziak-Janiszewska, Małgorzata Hyps-Wolińska Małgorzata, Drossel-Jórdeczka Zofia, Kubicka Dorota, ODN w Poznaniu, Poznań 2021.

Lekcje etyki w szkole. Gimnazjum, Wydawnictwo Academicon, Lublin 2015.

Po drugiej stronie... Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Drossel-Jórdeczka Zofia, Gruchalska-Matuszak Karolina, Skrzypczak Alicja, ODN w Poznaniu, Poznań 2023.

Wszystkie prezentowane książki - nie stanowią klasycznych podręczników. To zbiór scenariuszy oraz pomysłów na zajęcia z uczestnikami i uczestniczkami w różnym wieku i w różnych okolicznościach. Materiały edukacyjne oraz teksty literackie zostały „przetestowane” na osobach uczestniczących w zajęciach etyki. Zaproponowane pomoce dodatkowe, wykaz treści szczegółowych, przykłady z historii i sztuki to tylko propozycje, które mogą być uzupełniane lub zmieniane wraz z powstawaniem kolejnych publikacji. Program ten wykorzystuje pomysły zawarte w programie *Kierunek Etyka* doradczynie metodycznej ODN w Poznaniu, Agaty Matyjasek.

Cele programu²

Cele ogólne jak i szczegółowe programu są jednakowe jak cele zamieszczone w podstawie programowej do przedmiotu etyka na drugim etapie edukacyjnym.

Cele ogólne:

Kształtowanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności

- Rozwijanie percepcji i wyobraźni moralnej.
- Rozwijanie empatii.
- Klaryfikacja wartości.
- Analizowanie doświadczeń moralnych.
- Rozwijanie kultury logicznej i umiejętności kreatywnego myślenia.

Tworzenie wypowiedzi

- Objaśnianie głównych pojęć dyskursu etycznego.
- Ćwiczenie umiejętności kulturalnego i precyzyjnego wypowiadania się.
- Formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej.
- Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.
- Rozwijanie umiejętności dyskusowania.

Kształtowanie postaw

- Wspomaganie ucznia w interioryzowaniu wartości i norm moralnych.
- Charakteryzowanie i kształtowanie postaw moralnych – w szczególności postawy szacunku wobec każdego człowieka.
- Rozwijanie umiejętności współdziałania.

Samokształcenie

- Rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania informacji, ich wartościowania oraz rzetelnego i odpowiedzialnego korzystania z wiedzy.
- Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów moralnych.
- Identyfikowanie i eliminowanie czynników ograniczających sprawczość
- Rozwijanie samoświadomości moralnej.

² Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Etyka, online: <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/etyka.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf>, dostęp online 16.08.2023.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

Elementy etyki ogólnej:

zna, rozumie i stosuje pojęcia niezbędne do opisu przeżyć i działań moralnych:

- posługuje się pojęciami niezbędnymi do charakterystyki działania w aspekcie jego moralnej oceny: decyzja, czyn, sprawczość, konflikt, problem, podmiot działania (autor, sprawca), adresat działania, intencja działania, motyw działania, treść działania, skutek (konsekwencja), okoliczności działania,
- rozpoznaje i nazywa wybrane emocje oraz uczucia: radość, smutek, strach, wstręt, zdziwienie, gniew, akceptacja, duma, miłość, nienawiść, przyjemność, przykrość, poczucie szczęścia, poczucie wstydu, poczucie winy, zazdrość,
- posługuje się nazwami emocji i uczuć do opisywania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób w kontekście różnych doświadczeń moralnych; wykorzystuje te pojęcia do charakteryzowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych,
- zna i objaśnia podstawowe pojęcia związane z oceną moralną: dobro, zło, wartość, kryterium, zasada (norma, reguła), postawa, cnota, wada, obowiązek, sankcja, sumienie, wzór, autorytet, odpowiedzialność, prawo naturalne, prawo stanowione, godność, prawa człowieka, natura ludzka, prawda, szczęście,
- zna i posługuje się głównymi kategoriami deontycznymi: działania nakazane, zakazane, dozwolone, nadobowiązkowe (supererogacyjne),
- wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych;
- wyjaśnia różnicę między dobrem (złem) moralnym a dobrem (złem) pozamoralnym;
- odróżnia wypowiedzi o faktach od wypowiedzi o wartościach i powinnościach;
- analizuje klasyczne pytanie etyczne: „Jak należy (dobrze) żyć?”;
- wyjaśnia różnice między dobrem godziwym, użytecznym i subiektywnie zadowalającym (przyjemnością) i podaje przykłady dóbr tego rodzaju;
- wyjaśnia różnice między wartością autoteliczną a instrumentalną oraz podaje przykłady wartości tego rodzaju;
- wyjaśnia różnice między etyką a moralnością oraz moralnością a obyczajowością, prawem i religią;

- wymienia główne czynniki ograniczające świadomość i dobrowolność ludzkich działań;
- wie, że racjonalna ocena moralna wymaga uświadomienia sobie kryterium, w świetle którego dokonuje się oceny moralnej; stosuje wybrane kryteria moralne do formułowania ocen moralnych;
- wyjaśnia, czym jest zasada (norma, reguła) moralna i podaje przykłady zasad (norm, reguł) moralnych;
- wyjaśnia genezę norm moralnych;
- wyjaśnia, na czym polega uniwersalny charakter norm moralnych (roszczenie do uniwersalności);
- wyjaśnia związek między dobrem (wartością), jakim jest życie, a normą moralną: „Nie należy zabijać”; wyjaśnia, co to znaczy, że życie jest dobrem fundamentalnym;
- wyjaśnia czym jest bioetyka; podaje przykłady problemów bioetycznych oraz przedstawia własne stanowisko w wybranych kwestiach bioetycznych (aborcja, eutanazja, inne).

Człowiek wobec innych ludzi:

- podaje przykłady okazywania szacunku wobec rodziców, nauczycieli, koleżanek i kolegów oraz innych ludzi – dorosłych i dzieci;
- uzasadnia, dlaczego należy okazywać szacunek innym osobom;
- okazuje szacunek innym osobom;
- wie, że w szczególny sposób należy okazywać szacunek i wyrozumiałość osobom starszym (seniorom), słabszym, potrzebującym pomocy;
- wyjaśnia, czym jest miłość; charakteryzuje różne rodzaje miłości;
- wyjaśnia, co to znaczy, że rodzina jest dobrem wspólnym:
- podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego rodziny,
- wie, że współcześnie funkcjonują różne modele małżeństwa i rodziny;
- wyjaśnia, co to znaczy, że klasa jest dobrem wspólnym:
- podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego klasy,
- angażuje się we wspólne działania realizowane przez koleżanki i kolegów z klasy, c) analizuje i formułuje ocenę moralną „ściągnięcia”;
- wyjaśnia, co to znaczy, że ojczyzna jest dobrem wspólnym:
- podaje przykłady działań będących realizacją dobra wspólnego ojczyzny,

- wyjaśnia różnicę między patriotyzmem a szowinizmem,
- zna i omawia faktyczne (historyczne) przykłady postaw patriotycznych,
- podaje przykłady instytucji demokratycznych; wyjaśnia, dlaczego demokracja jest modelowym ustrojem politycznym,
- wyjaśnia, czym jest społeczeństwo obywatelskie, i podaje przykłady postaw obywatelskich;
- wie, że ludzie reprezentujący różne kultury mogą wyznawać różne wartości i przekonania moralne; wyjaśnia, czym jest wielokulturowość;
- wyjaśnia, czym jest „Powszechna Deklaracja Praw Człowieka”; rozważa wybrane zapisy tego dokumentu;
- identyfikuje podstawowe prawa człowieka; ma świadomość, że są miejsca na świecie, gdzie podstawowe prawa człowieka nie są respektowane;
- wie, że konflikty są jednym z elementów życia społecznego, potrafi rozwiązywać konflikty (np. w szkole, w domu) nie uciekając się do przemocy;
- rozpoznaje i charakteryzuje różne przejawy przemocy; wyjaśnia pojęcie cyberprzemocy;
- zna i wyjaśnia formułę zasady niekrzywdzenia oraz posługuje się tą zasadą do rozważania wybranych problemów moralnych;
- zna i wyjaśnia formułę zasady miłości osoby (bliźniego) oraz posługuje się tą zasadą do rozstrzygania wybranych problemów moralnych;
- zna i wyjaśnia formułę zasady sprawiedliwości oraz posługuje się tą zasadą do rozstrzygania wybranych problemów moralnych;
- wyjaśnia, na czym polega zasada fair play;
- zna i wyjaśnia formułę zasady solidarności oraz podaje przykłady działań solidarnych;
- wie, że kłamstwo – tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym – jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych przejawów zła moralnego; analizuje problem kłamstwa i formułuje ocenę moralną dotyczącą kłamstwa;
- objaśnia, czym jest szacunek, przyjaźń, życzliwość, altruizm, troska, bezinteresowność, wolontariat, koleżeństwo, wdzięczność, współczucie, empatia, zaufanie, nietykalność osobista, tolerancja, dobro wspólne, naród, pluralizm, współdziałanie, sprawiedliwość, praworządność, solidarność, patriotyzm, bohaterstwo, wolność polityczna.

Człowiek wobec siebie:

- wyjaśnia, co to znaczy być osobą; objaśnia pojęcie godności człowieka;
- wie, że ze względu na swoją wartość – osobową godność – jest równie wartościowym człowiekiem jak inni ludzie;
- zna i rozwija swoje zalety, rozpoznaje i eliminuje swoje wady;
- zna swoje podstawowe prawa i obowiązki (ucznia, dziecka) oraz wypełnia własne obowiązki;
- wyjaśnia, dlaczego należy odnosić się z szacunkiem do własnego ciała;
- wyjaśnia, dlaczego seksualność jest wartością; wie, że akty seksualne podlegają moralnej ocenie;
- podaje przykłady działań, które są wyrazem troski o własne zdrowie i życie;
- analizuje problem stosowania środków psychoaktywnych i formułuje ocenę moralną dotyczącą tego typu działań;
- wyjaśnia czym jest sumienie i jaką pełni rolę w życiu człowieka;
- wyjaśnia ideę rozwoju moralnego i podaje przykłady działań egoistycznych, konformistycznych, altruistycznych.
- wyjaśnia, na czym polega autonomia człowieka, podaje przykłady działań i postaw autonomicznych i nieautonomicznych;
- wyjaśnia, na czym polega interioryzacja wartości i norm moralnych;
- objaśnia, czym jest sens życia, uczciwość, roztropność, umiarkowanie, męstwo, honor; prywatność, asertywność, prawdomówność.

Człowiek a świat ludzkich wytworów:

- podaje przykłady ludzkich wytworów materialnych i niematerialnych oraz rozważa ich znaczenie w kontekście pytania o dobre życie;
- dba o przedmioty będące jego prywatną własnością, własnością innych oraz będące własnością publiczną;
- potrafi podzielić się z innymi tym, co jest jego własnością;
- dostrzega i wyjaśnia związek między uczeniem się a wykonywaną pracą; wyjaśnia znaczenie pracy zarobkowej;
- podejmuje namysł nad problemem własności intelektualnej; wyjaśnia czym jest plagiat oraz formułuje ocenę moralną dotyczącą plagiatu;

- podaje przykłady właściwego i niewłaściwego wykorzystywania nowoczesnych technologii informacyjnych;
- jest świadomy, że postęp cywilizacyjny dokonuje się dzięki wiedzy; wyjaśnia, dlaczego wiedza jest dobrem (wartością);
- objaśnia, czym jest społeczna odpowiedzialność biznesu.

Człowiek wobec przyrody:

- wyjaśnia, co to znaczy, że przyroda jest dobrem (wartością);
- dostrzega wartość miejsc, w których żyje;
- jest świadomy, że przyroda jest dobrem, które należy chronić i uzasadnia potrzebę ochrony przyrody;
- podaje przykłady właściwego korzystania z dobrodziejstw przyrody;
- wie, jak można chronić przyrodę, i angażuje się w działania na rzecz ochrony przyrody;
- wyjaśnia ideę odpowiedzialności za przyszłe pokolenia oraz rekonstruuje argumentację z odpowiedzialności za przyszłe pokolenia;
- wyjaśnia, dlaczego nie należy traktować zwierząt w okrutny sposób;
- podaje przykłady właściwego traktowania zwierząt.

Człowiek wobec Boga (Sacrum):

- wie, że są ludzie wierzący w istnienie Boga i ludzie niewierzący w istnienie Boga;
- wie, że dla ludzi wierzących Bóg jest najwyższym dobrem (wartością) i źródłem prawa moralnego;
- wyjaśnia, czym są wartości chrześcijańskie, objaśnia ich uniwersalne znaczenie (roszczenie do uniwersalności);
- wie, czym jest moralność świecka (laicka);
- uzasadnia, dlaczego należy okazywać szacunek zarówno ludziom wierzącym, jak i niewierzącym;
- charakteryzuje komponenty moralne wielkich religii: judaizmu, hinduizmu, buddyzmu, chrześcijaństwa, islamu;
- nie dyskryminuje innych ludzi, ze względu na ich przekonania dotyczące sfery Sacrum.

Wybrane problemy moralne (do wyboru):

- identyfikuje i klasyfikuje wybrane problemy moralne ze względu na wyróżniony typ relacji: człowiek wobec innych ludzi, człowiek wobec siebie samego, człowiek wobec ludzkich wytworów, człowiek wobec przyrody, człowiek wobec Boga;
- odwołując się do własnych doświadczeń lub doświadczeń innych osób (w tym także postaci literackich, filmowych, przedstawionych w sztuce) charakteryzuje przeżycia wybranych osób (postaci) uwikłanych w omawiany problem moralny;
- precyzyjnie formułuje problem moralny i wyraża go w stosownym pytaniu;
- analizuje wybrane problemy moralne wykorzystując kluczowe pojęcia dyskursu etycznego;
- angażuje się w dyskusję na temat wybranych problemów moralnych.

Elementy historii etyki (do wyboru):

- wyjaśnia, dlaczego Sokrates jest uznawany za ojca etyki;
- przedstawia Arystotelesowskie rozumienie szczęścia (eudajmonii) i cnoty etycznej; rekonstruuje Arystotelesowskie rozumienie przyjaźni;
- wyjaśnia pogląd etyczny nazywany hedonizmem; zna argumentację zwolenników i przeciwników hedonizmu;
- charakteryzuje stoicki ideał mędrca; wyjaśnia, na czym polega idea życia zgodnego z naturą;
- zna i rozumie pojęcie prawa naturalnego, wyjaśnia pojęcie sumienia; charakteryzuje cnoty kardynalne: roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie, męstwo;
- odwołując się do poglądów Immanuela Kanta, wyjaśnia pojęcie obowiązku; zna przynajmniej jedną formułę imperatywu kategorycznego oraz stosuje tę formułę do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych;
- zna treść zasady użyteczności sformułowanej przez J. S. Milla i stosuje tę zasadę do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych;
- zna zalety i wady konsekwencjalizmu oraz posługuje się tą metodą do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych;
- przedstawia hierarchię wartości w ujęciu M. Schelera i wyjaśnia jego rozumienie działania moralnie dobrego;
- odwołując się do poglądów etycznych Tadeusza Kotarbińskiego, wyjaśnia ideę etyki niezależnej; objaśnia pojęcia: spolegliwy opiekun, oczywistość serca;

- odwołując się do poglądów etycznych Karola Wojtyły, rekonstruuje personalistyczne rozumienie miłości; zna treść normy personalistycznej i stosuje tę normę do rozstrzygnięcia wybranych problemów moralnych.

Uwagi do realizacji programu

Program nauczania etyki *Kierunek Mądrość* uwzględnia specyfikę trudnego okresu dojrzewania dzieci i młodzieży w ciągu aż 5 lat. Niezbędny do realizacji programu będzie dostęp do komputera i tablicy multimedialnej z podłączeniem do Internetu w celu wyszukiwania bieżących informacji oraz prezentacji materiałów potrzebnych do zajęć. Sala lekcyjna powinna być przestronna, z możliwością przesuwania stolików i krzeseł, aby stosować różnorodne techniki relaksacyjne i dramowe oraz wykonywać prace graficzno-plastyczne, w związku z którymi powinna spełniać wymogi określone w przepisach BHP. Warto podkreślić, że prezentowane treści można realizować także poza murami szkoły, podczas wycieczek, w muzeach, w salach wykładowych w murach zaprzyjaźnionych uczelni, a także w plenerze. Publikacje, będące integralną częścią programu, wskazują, że „Teksty, czyli edukacyjne powiastki filozoficzne, można czytać z uczniami i uczennicami wszędzie i nie tylko przy okazji lekcji etyki. Ćwiczenia można przeprowadzić także poza murami szkoły, m.in.: w przyszkolnym ogrodzie, podczas wycieczek czy spotkań integracyjnych.

I jedne, i drugie służą bowiem rozmowie, zagajają do rozmowy, ułatwiają rozmowę. Zaś ich literacki charakter, metaforyczna i symboliczna forma, w którą „ubrane” są treści, otwierają na wieloaspektowe rozumienie i wieloraką interpretację, zachęcając do pogłębionej refleksji i twórczych działań, słowem – do wspólnego filozofowania.”³

³ *Nieznane kolory świata. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli* etyki, pod red. Alina Płaziak-Janiszewska, Małgorzata Hyps-Wolińska Małgorzata, Drossel-Jórdeczka Zofia, Kubicka Dorota, ODN w Poznaniu, Poznań 2021, str. 6-7.

Treści

Zajęcia z etyki dają możliwość poruszania szerokiego spektrum treści edukacyjnych, które są tak dobrane, aby przede wszystkim pozwoliły na poznanie samego siebie, a potem – otaczającego świata w rozmaitych kontekstach: fizycznym, jak i społecznym, a także uwzględnia stosowanie podczas zajęć różnorodnych typów myślenia: językowego oraz obrazowego, co z kolei powinno przełożyć się na rozwój wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności. Ponadto integrują one ze sztuką i tradycją historyczną wielu kultur. Zaprezentowane treści będą pomocne w napisaniu ramowego planu pracy do poszczególnych klas.

Klasa 4

Lp.	Zagadnienia	PP	Propozycje metodyczne	Uwagi / zagadnienia/ wartości
1.	Poznajmy się! Co Ja tutaj robię?	I. 1) 1b)	Gry i zabawy integrujące grupę i umożliwiające poznanie siebie, np. ćwiczenie z herbami <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 14	podstawowe pojęcia: etyka-filozofia, herb, moja mała ojczyzna, symbol, logo
2.	O własnych możliwościach, czyli poznaj samego siebie!	I.1)8), III.2), 3),	<i>Ana i mgła, Nieznane kolory świata</i> , str. 37	kreacja, wyobrażenia, wrażliwość, zmysły, wielkie odkrycia geograficzne, O. Brenifer, <i>Ja - co to takiego</i> , Zakamarki, Poznań 2014, Chilon, <i>Poznaj samego siebie</i> , [w:] Sophie Boizard, <i>Filozofowie do dzieci</i> , Muchomor, Warszawa 2011, Fredrich Casper David, <i>Wędrowiec nad morzem mgły</i>
3.	Przeprowadzka	1)a),b),e) ,f),	O zmianach w moim życiu <i>Krok dalej...</i> , str. 50	zmiana, porozumienie, więzi, rodzina, wędrowki ludów, migracja, przesiedlenia,

				Banksy, <i>Pranie zębry na betonie</i>
4.	<i>Wszyscy jesteśmy tym, co pamiętamy</i> - Cassandra Clare	I.1) c)d), III.1), 13), VII2)	Drzewo genealogiczne i ćwiczenie z przedmiotami które mamy przy sobie, fotografie z dzieciństwa; <i>Noc i dzień</i> , <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 61	życie, tożsamość, wspomnienia, doświadczenie, biologiczna obecność, myślenie, uczucia, <i>portrety trumienne</i> – fenomen polskiego baroku
5.	Czas czasem czeka :)	I.1)4),3) III.13	Czy warto się spieszyć, wartość czasu, życia, Jak należy dobrze żyć? <i>Kierunek wartości</i> , str. 88	czas, historia, przeszłość, oś czasu, uważność, więzi Salvador Dali, <i>Trwałość pamięci</i>
6.	O komunikacji i komunikatywności	I. 1)a) II.12),20)	Jak skutecznie się porozumiewać? <i>Kierunek wartości</i> , str. 54	komunikacja, wartość słowa, porozumienie, Munch Edward, <i>Krzyk</i>
7.	Słowa coś znaczą	I.1)a), II.3), 12), VIII1)	O słowach, które ranią <i>Krok dalej</i> , str. 92	plotka, zazdrość, obmowa, krzywda, prześladowania, wojny religijne, A.Libera, <i>Madamme</i> , Wydawnictwo Znak, K raków, 1998, M.Piquemal, <i>Bajki filozoficzne</i> , Muchomor, Warszawa 2010 Michał Anioł, <i>Grzech pierworodny</i> w Kaplicy Sekstyńskiej
8.	Przyjaźń to piękny kwiat	I.1)f, II.20)	Przyjaźń to piękny kwiat <i>Kierunek wartości</i> , str. 50	przyjaźń, budowanie relacji, piosenka, lokowanie nowych miast i wsi, <i>Zostań moja przyjaciółką</i> (online: https://www.youtube.com/watch?v=E4tI_GwuGts , dostęp, 21.08) Buczek Agata, <i>Przyjaźń</i> , Picasso Pablo, <i>Przyjaźń</i>
9.	Wartość współodczuwania	II.1)2)3) 20)	Co to jest empatia? <i>Kierunek dialog</i> , str. 116	empatia, życzliwość, rodzaje władzy, dyktatura, Mościszko Ewa, <i>Empatia</i>
10.	Kilka słów o inności	II.1)2)3) 20; III.20, 4)	Inny, nie znaczy gorszy, <i>Kierunek wartości</i> , str. 92	empatia, budowanie relacji, emocje, dyskryminacja, rasizm, sufrażystki, Picasso Pablo, <i>Dwie dziewczyny</i>
11.	Niech Cię nie myli moja twarz	II.1)2)3) 15)18)20 ; III.2), 4)	Niech cię nie myli moja twarz, <i>Kierunek dialog</i> , str. 108	akceptacja, empatia, M. Krajewska, <i>Mój młodszy brat</i> , Media Rodzina, Poznań 2008, film, <i>Czym jest edukacja dla dzieci z</i>

				zespołem Downa, Picasso Pablo, <i>Portret Dory Maar</i>
12.	O szacunku wobec ludzi	II.4)5)20	Co to znaczy okazywać szacunek osobom w starszym wieku <i>Kierunek wartości</i> , str. 88	życzliwość, troska miłość, przyjaźń, Picasso Pablo, <i>Ostatnie chwile</i>
13.	Oczy szeroko otwarte	I.1)d), II.1)2)3) 20	Oczy szeroko otwarte <i>Kierunek wartości</i> , str. 66	pomoc, postrzeganie, różnorodność, B.Majchrzak, <i>Opowieść o niebieskim psie</i> , [w:] <i>Najpiękniejsze opowieści. Cała Polska czyta dzieciom</i> , Wyd. Publicat, Poznań 2015, str. 221-226, Picasso Pablo, <i>Parada</i>
14.	Nie oceniaj pochopnie to bardzo nieroztropnie	II.14)	Nie oceniaj pochopnie, to bardzo nieroztropnie, <i>Kierunek wartości</i> , str. 40	postrzeganie, wiedza, obiektywizm, M.Piquemal, <i>Słoń w Bagdadzie</i> , [w:] <i>Bajki filozoficzne, Jak żyć razem?</i> Muchomor, Warszawa 2012, str. 57, Picasso Pablo, <i>Guernica</i>
15.	Skąd się biorą plotki?	I. 1), a),f), II.19), III.11),12),13)	Trzy sita <i>Kierunek wartości</i> , str. 140	prawda, kłamstwo, pożyteczność, prawda, M.Piquemal, <i>Bajki filozoficzne</i> , Muchomor, Warszawa 2004, str., 3, Picasso Pablo, <i>Głowa czytającej kobiety</i>
16.	W zdrowym ciele zdrowy duch	III.5),7)	W zdrowym ciele, zdrowy duch. O smoku, który przeszedł na wegetarianizm <i>Kierunek dialog</i> , str. 52	zdrowie, ciało, odpowiedzialność, ja i moje ciało, Łukasz Olszacki, <i>Bajka o tym, jak błędny rycerz nie uratował królowny, a smok przeszedł na wegetarianizm</i> , Papilon, Poznań, 2016, legendy o smoku wawelskim i bazyliuszku, Czarnowski Stanisław, <i>Siłacz</i> , Tomaszewski Lubomir, <i>Siłacz</i>
17.	O wartości pokoju	I.1)e), 13); II.9),10), 11), 12), 20)	Zakopać topór wojenny o Indianach i ich zwyczajach <i>Kierunek wartości</i> , str. 122	wspólnota, odpowiedzialność, pokój, film <i>Pocahontas</i> , <i>Animacje Disneya</i> , 1995, Picasso Pablo <i>Goląbek Pokoju</i> , Banksy, <i>Goląb w kamizelce kuloodpornej</i>
18.	O sztuce która zmienia życie	I.1)b), II.20),	Każdy może być inny... Tak jak Elmer i Róża i Picasso	rozwój osobisty, rola sztuki w rozwoju osobistym,

		III.3), IV.1)	<i>Kierunek dialog</i> , str. 126	różnorodność, malarstwo Picassa: okres błękitny, różowy, kubizm, Picasso Pablo, <i>Gitarzysta</i>
19.	O miłości i rodzinie	II.5), 6),20)	Wszyscy chcemy być kochani <i>Kierunek dialog</i> , str. 120	rodzina – jako dobro wspólne, miłość, bezpieczeństwo, symbole, K.Kotowska, <i>Jeź</i> , Media Rodzina, Poznań 2010, Degas Edgar, <i>Rodzina Bellellich</i> , Velazquez Diego, <i>Las Menines</i> , Van Gogh Vincent, <i>Jedzący kartofle</i> , Malczewski Jacek, <i>Rodzina Picasso Pablo, Rodzina akrobatów</i>
20.	Dziewczynki potrafią więcej niż myślisz	III.1),2)3)4)	O czym marzy królowna? <i>Kierunek dialog</i> , str. 146	równość, tolerancja, godność człowieka, sufrażystki, J. Wilczyński, O królownie, która chciała jeździć koparką, GWP, Gdańsk 2011, <i>Merida Waleczna</i> , Pixar, 2012, Chmielewski Witold, <i>Kobiety na traktory</i>
21.	O poczuciu sprawiedliwości	II.16),18) , 20), VII.3), 4),5)	Czy wolno zabierać bogatym, by dawać biednym?, <i>Kierunek wartości</i> , str. 96	relacje między ludźmi, sprawiedliwa dystrybucja dóbr, komunizm, socjalizm, własność prywatna, legenda Robin Hood'a
22.	Rozprawa sądowa nad bohaterami baśni/ legend	I.1)a), 2), 6), 8), 9), VII.2	Dobro i zło <i>Kierunek dialog</i> , str. 74	wartości, dobro, zło, sprawiedliwość, na przykładzie znanych baśni, O.Brenifier, <i>Dobro i zło - co to takiego</i> , Zakamarki, Poznań 2004, sądy Salomona, Wood Grant, <i>American Gothic</i>
23.	O wartości odpowiedzialności	II.20, V. 1),2)3)	Czym jest odpowiedzialność, <i>Kierunek dialog</i> , str. 112	odpowiedzialność, uczciwość, roztropność, średniowieczne cnoty rycerskie, Materiały edukacyjne: <i>Efekt Domina, Wiem. Czuję. Pomagam</i> (wiek 10-12), Bacciarelli Marcello, <i>Roztropność</i>
24.	Jestem częścią wszechświata	II.8)a), 10),11)1 2),20),III .1),2),V.	<i>Drzewa to żywe symbole pokoju i nadziei.</i> (Wangaari Maathai), scenariusz zajęć w załączniku	odpowiedzialność, aktywność, poznanie, relacje człowiek-przyroda, wartość przyrody (woda,

		1)-5)		powietrze, Ziemia), walka o prawa kobiet, M.Piquemal, <i>Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?</i> , Muchomor, Warszawa, 2015; F.Prevoiti, Wangari Maathai, <i>kobieta, która posadziła miliony drzew</i> , Wyd. Zakamarki, Poznań 2003, Klimt Gustaw <i>the park Avenue of Schloss Kammer park</i>
--	--	-------	--	---

Klasa 5

Lp.	Zagadnienia	PP	Propozycje metodyczne	Uwagi/ wartości/zagadnienia
1.	Filozofujemy	I.1)a),III.1)10	Filozofujemy, czy warto zadawać trudne pytania?, <i>Kierunek dialog</i> , str. 64	poznanie siebie, ważne pytania, myślenie spekulatywne, <i>Co by było, gdyby...</i> , <i>Filozofia dla początkujących</i> , Wydawnictwo Publicat, Poznań 2023, Rodine Auguste, <i>Myśliciel (Le Penseur)</i>
2.	Rzeczy które masz i/lub chciałbyś mieć	I.1)f), III.12, IV.2, 3),	O zabawkach dla dzieci <i>Kierunek dialog</i> , str. 26	szacunek, relacje, L. Kołakowski, <i>13 bajek z Królestwa Lailonii</i> , Wydawnictwo Znak, Kraków 2015, film <i>O zabawkach dla dzieci</i> , reż. H.Neuman, Studio Filmów Animowanych, Poznań 1999, Dali Salvador, <i>Telefon – homar</i>
3.	Ja i mój czas	I.1)a), VII.2	Ja i mój przyjaciel czas, <i>Kierunek dialog</i> , str. 32	czas, szczęście, bycie tu i teraz, J.A. Kameński, <i>Wielka dydaktyka</i> , Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, Wrocław, 1956, Dali Salvador, <i>Trwałość pamięci 2</i>
4.	Kilka słów o inności	I.1)a), f), 8), III.1),2),3)	Maria – dziewczynka, która lubi mieć plan, <i>Kierunek dialog</i> , str. 140	akceptacja, tolerancja, różnorodność, rutyna, film <i>Podróż Marii</i> Fundacji Orange, Chełmoński Józef,

				<i>Bociany</i>
5.	Granice poświęcenia	I.1)d), 3), 7), VII.1), 2), 3)	Tylko życie poświęcone innym warte jest przeżycia, <i>Kierunek dialog</i> , str. 94	poświęcenie, altruizm, sprawiedliwość, obrońcy Głogowa, mitologia grecka (Styks, Charon), film krótkometrażowy, <i>Emi</i> , @ESMA, Francja, 2006, Rubens Peter Paul, <i>Prometeusz skowany</i>
6.	O niesłusznym ocenianiu	I.1)a), c), d), VII.1)	Kamieniem w bohatera <i>Krok dalej...</i> , str. 74	etykietowanie, stereotypy, ocenianie po wyglądzie, odwaga, poświęcenie, kalogatia, heros, rzeźby, starożytne <i>Herkules</i> i mit o jego odwadze, mit o Prometeuszu, Banksy, <i>Love is in the air</i> , <i>Flower thrower</i>
7.	O przekraczaniu własnych ograniczeń	III.1),2)3) 4)	Każde dziecko jest wyjątkowe, <i>Kierunek wartości</i> , str. 62	akceptacja, empatia, pomoc uchodźcom, wprowadzanie w życie nowych wynalazków, mit o Dedalu i Ikarze,
8.	Wartość marzeń	I.1)b), d), 8)VII.1,3	Czy warto mieć marzenia?, <i>Kierunek wartości</i> , str. 32	marzenia, determinacja, pasja, mit o Dedalu i Ikarze, obraz <i>Pejzaż z upadkiem Ikara</i> , P. Bruegela
9.	Poczucie odpowiedzialności	I.1)e),f) 5), II.19), VII.1,2	Czy kiedy nikt nie widzi to wszystko wolno?, <i>Kierunek wartości</i> , str. 24	prawda/kłamstwo, uczciwość, wolność wyboru, pierścień Gygesa, Platon, <i>Państwo</i> , Wyd. Antyk, Kąty, 2003, str. 52, Delacroix Eugeniusz, <i>Wolność wiodąca lud na barykady</i>
10.	Rola zmysłów w życiu człowieka	III.1),2)3) , 11), , VII.1), 2),3)	Rola zmysłów w życiu człowieka - historia Helen Keller, <i>Kierunek wartości</i> , str. 36	heroizm, godność człowieka, życie - na przykładzie Hellen Keller, Vermer Jan, <i>Dziewczyna z dzbanem</i>
11.	Czym dla ludzi jest współpraca?	I.1)a), d), II.20)	Współpraca, co to takiego?, <i>Kierunek wartości</i> , str. 100	współpraca, budowanie relacji, wartości w grupie, dialog, budowanie mostów, Kobzdeja Aleksander, <i>Podaj cegłę</i>
12.	O konsekwencjach nieprzemyślanych żartów	I.1)a), b), d), e), f), 7), 10), 11), 12), II.19	Pasterz, który krzyczał wilk, <i>Kierunek wartości</i> , str. 144	konsekwencje, nieprzemyślane działania, słowa, kłamstwo, bajka filozoficzna M. Piquemal, <i>Pasterz, który krzyczał wilk!</i> , [w:] Bajki

				filozoficzne, Muchomor, 2012, str.24, Bernini Giovanni Lorenzo <i>Apollo, Dafne</i>
13.	Przekraczanie barier	I.1)a), 4), VII.1),2)3)	Miasto za murami, <i>Po drugiej stronie</i> , str. 91	bariery, bunt, ciekawość, Jaskinia Platona, Banksy Aniołki próbujące łomem odsunąć płyty muru w Betlejem albo palestyński chłopiec idący na plażę przez namalowaną wyrwę w murze oddzielającym Palestynę od Izraela
14.	O pracy	II.11), III.6), 7), 8), IV.8), VII.1),2), 3)	Drwal, <i>Po drugiej stronie</i> , str. 109	praca, sens pracy, praca jako źródło radości i przymus, poświęcenie, rutyna, społeczeństwo cechowe, odpowiedzialność, syzyfowa praca, beczka Danaid, Vermeer Jan, <i>Koronczarka</i>
15.	O granicach wyobraźni	I.1), 2) VII.1)2)3) 4)	Pisarz, <i>Po drugiej stronie</i> , str. 67	sztuka, możliwości, wyobraźnia, Baugin Lubin, <i>Pięć zmysłów (martwa natura z szachownicą)</i>
16.	O wolności	I.1)a)b),c) f), 8), VV.1), 2)	Ana wypuszcza latawce, <i>Po drugiej stronie</i> , str. 79	wyobraźnia, wolność, wybór, postrzeganie, Statua Wolności w Nowym Yorku lub Paryżu
17.	Chcieć a móc	I.1)a, c), d), f), III.1)2)3)	Ana bardzo chce, <i>Po drugiej stronie</i> , str. 61	słowo, język, ekspresja, słowa, wyobraźnia, ludzkie możliwości, Wojciechowska Henryka, <i>Orange, Las bananowy, Kwiatowy</i>
18.	O marzeniach	II.6)a), b), 20,	Marzenia, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 73	praca, godność, granice poświęcenia, rodzina, Nordycki mit o Asgardzie, <i>Alegoria godności z dzieła Cesarego Ripy Iconologia</i>
19.	O granicach rozumienia	VII.1),2)3)4),5)	Mieszkanie bez drzwi, <i>Nieznane kolory świata</i> , 43	wiedza, doświadczenie, postrzeganie, rozumienie rzeczywistości, tajemnica, architektura, Holbein Hans Młodszy, <i>Ambasadorowie</i> , Kaczmarek Jacek, <i>Ambasadorowie</i>
20.	O śmierci i życiu	I.1),a), b),d), f),	O liściach, co nie chciały umrzeć, <i>Nieznane kolory</i>	dojrzewanie, życie, śmierć, cykl życia, przemijanie,

		III.7), VII.1),	<i>świata</i> , str. 57	zmiennność, słowiański mit o trzech Zorzach, Craen Laurens, <i>A still life with a pomegranate and other</i> , Collishaw Mat, <i>Natura Morte</i>
21.	O pamięci i wspomnieniach	I.1)a)b), d)	Noc i dzień, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 61	życie, tożsamość, wspomnienie, doświadczenie JA, biologiczna obecność, legenda o nocy i dniu w Kirgiskim Tengeryzmie lub legendarny ptak Burket – Merkut w wierzeniach tureckich i środkowoazjatyckich, Peeters Clary, <i>Martwa natura z serami, migdałami i preclami</i>
22.	O cierpliwości, uczeniu się i pracy	II.7)a),b)c),20),III.12),13), IV.4)	Pociągaj za sznur, <i>Kierunek wartości</i> , str. 28	praca, cierpliwość, samorozwój, początki szkolnictwa i uniwersytetów, postać Włuczykija z Muminków M.Piquemal, <i>Pociągnij za sznur</i> , [w:] Bajki filozoficzne, Muchomor, Warszawa, 2004, str. 91, Vermeer Jan, <i>Alegoria malarstwa</i>
23.	O rodzinie	II.6,a), b)	Siostrzane więzi, <i>Krok dalej</i> , str. 56	poświęcenie, egoizm, rodzina, miłość, zdrowie, choroba, kompromis, życiowe wybory, Łempicka Tamara, <i>Ucieczka albo Gdzieś w Europie</i>

Klasa 6

Lp.	Zagadnienia	PP	Propozycje metodyczne	Uwagi/ wartości
1.	Rozróżnienie filozofia, etyka, religia	I.1),7),9), 11), 12),	Podstawowe pojęcia wykorzystywane podczas zajęć etyki, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 21.	podstawowe pojęcia z zakresu filozofii/etyki, integracja grupy, Łempicka Tamara, <i>Kobieta z kwiatami</i>
2.	Poznaję świat	I.1)a), b)f), VII.1),2),3)	Rower, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 15	poznanie, złudzenie, prawda, nauka, zmiennność, statek Tezeusza, historia wynalazków XIX wieku – pierwsze rowery,

				ich budowa i przeznaczenie
3.	W poszukiwaniu porządku świata	I.1)a),b),d), 18, 20), II.11), 12), II.10), 11), 12, 13	Lustra, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 17	zmiana, bogactwo – bieda, legendy o królu Kazimierzu Sprawiedliwym, sprawiedliwość, równowaga, mądrość, posiadanie, Vermeer Jan <i>Kobieta trzymająca wagę</i>
4.	Księżę na ziarnku grochu	III.1),2), 5)11), VII.1),2),	Księżę na ziarnku grochu <i>Krok dalej</i> , str. 126	pleć kulturowa, biologiczna, stereotypy, przejęcie <i>męskich</i> obowiązków podczas I wojny światowej przez kobiety, role społeczne, język, parafraza baśni H.Ch. Andersena, <i>Księżniczka na ziarnku grochu</i> , Bakałowicz Władysław, <i>Scena dworska z czasów Walezjuszy</i>
5.	Szczęście według Arystotelesa	I.1)a)c), d, VIII.2	Spotkanie z Arystotelesem – jak rozumiem szczęście <i>Kierunek dialog</i> , str. 18	szczęście, filozofia starożytnej Grecji, samodoskonalenie Arystoteles, <i>Etyka Nikomachejska</i> , Warszawa, 1992, str. 18-20, Bernini Giovanni, Lorenzo <i>Ekstaza św. Teresy</i>
6.	Człowiek i jego możliwości, przekraczanie barier	I.1)a), b), d), e), 4), 8), II.1), 2), 3)7), 10), V.1),2)	Człowiek i jego przeznaczenie, <i>Kierunek dialog</i> , str. 42	sukces, pokonywanie barier, trudności, odkrycia geograficzne, godność człowieka, pierwsza olimpiada a paraolimpiady, film <i>Mój biegun</i> , reż. M. Głowacki
7.	Człowiek i jego stosunek do przedmiotów	IV.1), 2),3), VII.1),2)3)	Wojna z rzeczami <i>Kierunek dialog</i> , str. 36	podmiot, przedmiot, wrażliwość, potop szwedzki, L.Kołakowski, <i>Wojna z rzeczami</i> , [w:] <i>13 bajek z królestwa Lailonii</i> , Prószyński i s-ka, Warszawa 1998, str. 62-68, Van Gogh Vincent, <i>Krzeseł</i>
8.	Człowiek wobec przyrody	I.)1)a)b),c), e),V.1),2)3), 4)5)6), 7)	Człowiek - opiekun planety czy demiurg niszczący ziemię, <i>Kierunek dialog</i> , str. 68	człowiek, ekologia, stosunek do świata przyrody, Silvanus w mitologii rzymskiej, P.Nessman, <i>Sprawdź, czy wiesz, co to jest? Ekologia</i> ,

				<i>energia odnawialna, ocieplenie klimatu, recykling. 15 eksperymentów</i> , Wyd. Arkady, Warszawa 2014, Dederichs Josef, <i>Górski krajobraz</i>
9.	Czy śmierć można oswoić?	I. 1)a), b), d), f) III.1), 2), 5), 7)	Oswajanie śmierci, <i>Kierunek wartości</i> , str. 44	życie, śmierć, harmonia wewnętrzna, epidemie dżumy i hiszpanki, Beksiński Zdzisław, <i>Pełzająca śmierć</i>
10.	Jak odnaleźć siebie?	I.1)a),b),c), e),f), 4), II.1),2),3), IV.1), 2),3), VII.1),2),3)	Dziewczynka z rękawiczkami, <i>Krok dalej</i> , str. 26, 82	pozbywanie się niechcianych rzeczy, odnalezienie siebie, indywidualizm, pomoc, konformizm, przyjaźń, akceptacja, Bidzińska Magdalena, <i>Akceptacja</i>
11.	Człowiek wobec przyrody	I.1)a), b)e),f), V.1),2),3),4),5),6)	Ja i drzewo, <i>Krok dalej</i> , str. 100	ekologia, wrażliwość, relacje, wyobraźnia, industrializacja, Klimt Gustav, <i>Drzewo życia</i>
12.	Świat jest zagadką	I.1)a)b),c), e, f), II.1),2)3)4)	Dziewczyna z białą laską, <i>Krok dalej</i> , str. 64	uwaga, otwartość, pomoc, Chełmoński Józef <i>Wieczór letni</i>
13.	Wątpliwości świadka	I.20), II.12,13,14, 15,	Wątpliwości świadka, <i>Krok dalej</i> str. 70	wybór, znęcanie się, dylemat Wróblewski Andrzej <i>Rozstrzelanie</i>
14.	Człowiek o dwóch obliczach	I.20, II.1),2),3),4),5),19)	Człowiek o dwóch obliczach, <i>Krok dalej</i> , str. 44	prawda, kłamstwo, rodzina, dylemat, Hanson Duane, <i>Turyści</i> albo <i>Supermarket Lady</i>
15.	Gra – fair play	I. 1)a) b)d), II.17), 20)	Gra fair play w sporcie	uczciwość, sprawiedliwość, gra fair play, sport, pierwsza Olimpiada z 776 r.p.n.e. , <i>Amfora panatenajska z przedstawiającą biegaczy</i>
16.	Fotografia	I.1)a)b),f)VI I.1),2)	Fotografia, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 27	wyobraźnia, alternatywne światy, wybór, droga, poznanie, Rylski W. M., <i>Paryska impresja</i> , Rylski A. <i>Powrót z polowania</i>
17.	Planety	I.1)a)b)f), VII.1)2)	Planety, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 33	wyobraźnia, marzenia, tożsamość, poszukiwanie siebie, tworzenie, Matejko Jan, <i>Astronom Kopernik</i> ,

				<i>czyli rozmowa z Bogiem</i>
18.	O Gai i Zoi co słyszały w ciemności (bajka filozoficzna)	!.1)a.),b.),f), VII. 1)2)	O Gai i Zoi, co słyszały w ciemności, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 53	samoświadomość, nauka, wiedza, doświadczenie, zmysły, wynalezienie ognia, Vermeer Jan, <i>Astronom</i>
19.	Słońce i Ana, czyli to, co dzieje się Tu i Teraz	I.1)a),b), d), f), VII.1),2)	Słońce i Ana, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 49	wspomnienie, zatrzymanie, wspólny czas, terażniejszość, impresjonizm, ekspresjonizm, wynalazek fotografii, Klimt Gustav, <i>Pocałunek</i>
20.	Kogut, czyli czym jest cisza	I.1)a)b)d),f), VII.1),2)	Kogut, <i>Po drugiej stronie</i> , str. 85	cisza, relacje, przyroda, Beethoven i muzyka barokowa, Lebida Paulina, <i>Zimowa cisza</i>
21.	Apartamenty – dobro i zło	I.1)a)b)d)e)f) I.2)	Apartamenty, <i>Po drugiej stronie</i> , str. 97	zmiana, ciekawość, symbole, dobro, zło, wieloświaty, czarna dziura, Van Gogh Vincent, <i>Pokój van Gogha w Arles</i>
22.	Fenomen Anny Frank	II.14), 20), III.11),12),	Fenomen Anny Frank, <i>Etyka w szkole</i> , str. 57	radość życia, refleksja, holokaust, śmierć, bohater/-ka codzienności, fenomen, popkultura A.Frank, <i>Dzienniki</i> , Znak, Kraków, 2003 Kobra Eduardo, <i>Mural Anny Frank</i>
23.	Czy podarunki zawsze są przemyślane	I.1)a), b), c), e), f), VII.1),2)	Czy podarunki zawsze są przemyślane, <i>Etyka w szkole</i> , str. 31	odpowiedzialność, konsekwencje, refleksja, stosunek do rzeczy, zwierząt, koń trojański, B.Heesen, <i>Podarunek dla Kacpra</i> , „Europejska Filozoficzna Gazeta dzieci” 1998 nr 5, Tycjan, <i>Adam i Ewa</i>

Klasa 7

Lp.	Zagadnienia	PP	Propozycje metodyczne	Uwagi/ Wartości/pojęcia
1.	Po co nam filozofia/etyka? Mądrość, które czerpiemy ze świata, z różnych kultur, religii	II.20	Podstawowe pojęcia z etyki, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 21	Podstawowe pojęcia z filozofii/etyki Środa M., <i>Etyka dla myślących. Podręcznik dla szkół ponadpodstawowych</i> , Wyd. Czarna Owca, Warszawa 2010, Rafael, <i>Szkoła Ateńska</i>

2.	Ana stawia granice	I.1)a),b),d),f), II.20), VII.1),2)	<i>Ana stawia granice, Po drugiej stronie</i> , str.103	cierpliwość, doświadczenie, symbole, Mur Berliński, mur wokół Palestyny, Szymborska Wisława, <i>Psalm</i> , Czapski Józef, <i>Cierpliwy piesek</i>
.3	Kolory	I.1)a)b),d),f), VII.1)2)	<i>Kolory, Nieznane kolory świata</i> , str. Str. 65	zmysły, zaufanie, pomoc, postrzeganie, pomoc, empatia, transhumanizm, Pankiewicz Józef, <i>Targ na kwiaty</i>
4.	Każdy jest skądś	I.1)a),b),c),f),II.1),12),13),20, VII.1),2)	<i>Każdy jest skądś, Nieznane kolory świata</i> , str. 77	empatia, zrozumienie, otwartość, samotność, przynależność do grupy, problemy migracyjne, państwo, ojczyzna, narodowość, konflikty, wojna w Ukrainie, Podkowiński Władysław, <i>Dzieci w ogrodzie</i>
5.	Lustra	I.1)a)b)f), II.1),20, VII.1),2)	<i>Lustra, Nieznane kolory świata</i> , str. 93	zmiana, sprawiedliwość, równowaga, mądrość, posiadanie, sarmatyzm, komunizm, socjalizm, demokracja, Łempicka Tamara, <i>Autoportret w zielonym Bugatti</i>
6.	Kamień (bajka filozoficzna)	I.1)a),b),f),II.20), VII.1)-7), VIII.6)	<i>Kamień, Krok dalej</i> , str. 18	determinizm kulturowy, zależności, wolna wola, zasady, utopia/antyutopia, starożytna Sparta, totalitaryzm, prawo do własnych decyzji, marzenia, filmy: <i>Dawca pamięci</i> , reż. P. Noyce, RPA, USA, 204; <i>Equilibrium</i> , reż. K. Wimmer, USA, 2002r., G.Jostei, <i>Świat Zofii</i> , tłum. I Zimnicka, Wyd. Jacek Santorski&CO, Warszawa, 1992
7.	Sekrety wojny	II.10),11),20), VII.1)-5)	<i>Sekrety wojny, Kierunek dialog</i> , str. 86	pokój-wojna, role społeczne, ojczyzna, patriotyzm, dialog, wybory, dylematy, II wojna światowa, życie codzienne pod okupacją w Holandii, holokaust, film <i>Sekrety wojny</i> , reż. Dennis Bots, 2014
8.	Od czego zależy to jak	I.4),	Od czego zależy to, jak	uwaga, szczęście,

	żyjemy?	VIII.4)	żyjemy?, <i>Kierunek dialog</i> , str. 58	filozofia, stoicyzm, mędrzec, Cesarstwo Rzymskie i jego społeczeństwo, Marek Aureliusz, <i>Rozmyślania</i> , PWN, Warszawa 1988, Bogusz Marian, <i>Rozmyślania</i>
9.	Z domu w świat	I.1)a), b), e), f), II.20), VII.1)-5)	Z domu w świat, <i>Kierunek dialog</i> , str. 104	rodzina, odpowiedzialność, poczucie wolności, kontestacja rzeczywistości, władza ojcowska, John Locke, <i>Dwa traktaty o rządzie</i> , Warszawa 1992, L. Harper, <i>Zabić drozda</i> , Zysk i S-ka, Poznań 1995, Kaczmarski Jacek, <i>Rejtan, czyli raport ambasadora</i>
10.	Nie posiadamy ziemi na własność pożyczamy ją od naszych dzieci	I.1)c), II.8)e), 20, V.1)-6)	Nie posiadamy ziemi na własność, pożyczamy ją od naszych dzieci, <i>Kierunek dialog</i> , str. 130	ekologia, szacunek, odpowiedzialność, bomby atomowe M. Piquemal, <i>Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?</i> , Warszawa 2015, str. 11, Matejko Jan, <i>Rejtan – upadek Polski</i>
11.	Trzy sity, czyli Prawda-Dobro- Pożyteczność	I.1)a),c), d), f), III.12), 13)	Trzy sity, <i>Kierunek dialog</i> , str. 14	prawda, dobro, pożyteczność, plotka, komunikacja, spotkanie, Platon, M. Piquemal, <i>Bajki filozoficzne</i> , Wydawnictwo Muchomor, Warszawa 2010, str. 5, Schulz Bruno, <i>Spotkanie. Żydowski młodzieniec i dwie kobiety w zaułku miejskim</i>
12.	Kto dał prawo decydować o cudzym życiu?	I.1)a),b), c), e), 8), II.8)e), 10), 11), 20)	<i>Kto dał panu prawo decydować o cudzym życiu? - czyli Dwunastu gniewnych ludzi.</i> <i>Kierunek wartości</i> , str. 116	sprawiedliwość, prawda, praworządność, rzetelność, dochodzenie do prawdy, kara śmierci, film <i>Dwunastu gniewnych ludzi</i> Sidneya Lumeta z 1957 r. , Anioł Michał, <i>Sąd Ostateczny</i>
13.	Szopka betlejemaska XXI wieku	I.1)a)b)c), II.9), 20), VI.1)1), 2), 3), 4)	Szopka betlejemaska XXI w., <i>Kierunek wartości</i> , str. 76	tradycja, otwartość, wielokulturowość, święta, zwyczaj, obyczaj, obrzęd, judaizm, islam, fragmenty Ewangelii wg św. Mateusza i Łukasza , Wieruszowska Joanna, <i>Szopka Bożonarodzeniowa bez</i>

				<i>Żydów, Arabów i uchodźców</i>
14.	Ktokolwiek myśli, że życie jest sprawiedliwe, jest fałszywie poinformowany	I.1)a),b),f), II.10),11),12),16),20	Ktokolwiek myśli, że życie jest sprawiedliwe, jest fałszywie poinformowany, <i>Kierunek wartości</i> , str. 72	sprawiedliwość, wspólnota, eksperyment Sary Brosnan, filozofia nt. sprawiedliwości (Platon, Pascal, Seneka) i polityków (Kennedy, Jefersson), Bacciarelli Marcello, <i>Sprawiedliwość</i>
15.	Od jaskini do idei, czyli podróże z Platonem	I.1)a),b),c),e),f),4), II.1)10),13)	Od jaskini do idei, <i>Kierunek wartości</i> , str. 18	wiedza, odwaga, poznanie, samorozwój, jednostka-grupa, jaskinia Platona, Platon, <i>Państwo</i> , Wyd. Antyk, Kąty, 2023, str. 220-222, Rysunki z jaskini w Lascaux (Akwitania)
16.	Kobieta to tylko żebro Adama	I.1)a),b), II.20,III.1),2),13)	Kobieta to tylko żebro Adama, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 99	pleć biologiczna, pleć kulturowa, kobieta, siła, potencjał, rola kobiety w Judaizmie, Chrześcijaństwie i Islamie, Pinińska-Bereś Maria <i>Studnia różu</i>
17.	Czym jest cnota?	I.a)d),e),4), II.13)	Czym jest cnota, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 43	wartości, cnota, filozofia, Arystoteles, <i>Etyka Nikomachejska</i> , Warszawa, 1956, str. 36-42, Malczewski Jacek, <i>Zatruta studnia</i>
18.	Obowiązek rozpoznasz przede wszystkim, że nie pozostawia nam prawa wyboru	II.20), III.1),12),13)	Obowiązek poznasz przede wszystkim po tym, że nie pozostawia prawa wyboru, <i>Etyka w szkole</i> , str. 47	obowiązek, prawo wyboru, wewnętrzne i zewnętrzne źródła obowiązków, dyskusja sokratejska, rybi szkielet, dynastia Tudorów w Anglii, Delaroché Paul, <i>Egzekucja Lady Jane Grey</i>
19.	Różne oblicza religii	I.7), 8), II.8),20), III.10)	Różne oblicza religii, <i>Etyka w szkole</i> , str. 75	filozofia, religia, kultura, stereotyp, symbole, reformacja i wojny religijne, Jacek Kaczmarski, <i>Limeryki o narodach</i> , Malczewski Jacek, <i>Błędne koło</i>
20.	Źródłem wszystkich naszych bied jest porównywanie	II.4), 18), 20)	Źródłem wszystkich bied jest porównywanie, <i>Etyka w szkole</i> , str. 109	kultura, bieda, ubóstwo, bieda kulturowa, bieda ekonomiczna, bieda społeczna, stereotypy, sprawiedliwość, H. Gill-Piątek, H. Krzywonos, <i>Bieda – przewodnik dla dzieci</i> , Wydawnictwo

				Krytyki Politycznej, 2012, str. 23, Malczewski Jacek, <i>Śmierć</i>
21.	Dlaczego ludzie wierzą?	I.1)a), 3), 7),8), 9), 10), 11), 12), VI.1)-5)	Dlaczego ludzie wierzą, <i>Etyka w szkole</i> , str. 71	religia, wiara, filozofia, kultura, zakład Pascala, B. Pascal, <i>Myśli</i> , Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa, 2001, str. 198, Vermeer Jan, <i>Alegoria wiary</i>
22.	<i>Od tego dnia, gdy ujrzałem Go, to już nie jestem ja.... (Jezus Chrystus Superstar)</i>	I.1)a), b),c),d), e),f),, 4), 9), II.20), VI.1)-5) VII.1)-5)	Od tego dnia, gdy ujrzałem Go/to już nie jestem ja..., scenariusz zajęć w załączniku	sacrum, profanum, religia, religia – a sztuka, popkultura, musical, apokryfy a Ewangelie, musical , <i>Jesus Christ Super Star</i> , Dali Salvador, <i>Alegoria amerykańskiego Bożego Narodzenia</i>
23.	Wybrane zagadnienia z zakresu religioznawstwa	VI.1)-7)	Materiały edukacyjne dostępne na stronie Poznań wielu religii: dostęp online: poznawielureligii.com/materiały-edukacyjne , dostęp online 21.08.2023	religia, religioznawstwo, filozofia, etyka

Klasa 8

Lp.	Zagadnienia	PP	Propozycje metodyczne	Uwagi/wartości
1.	Celem życia ludzkiego jest szczęście	1)1)a), 4), VII.3)	Celem ludzkiego życia jest szczęście, <i>Kierunek dialog</i> , str. 22	szczęście, ludzkie potrzeby, hedonizm (zwolennicy-przeciwnicy), Reiss Motivation profile, M. Piquemal, <i>Bajki filozoficzne</i> , Wydawnictwo Muchomor, Warszawa 2010, str. 67, Kowynia Dominika, <i>Waleriana</i>
2.	Ile człowieka jest w człowieku?	I.1)a),b), f),13), 14), III.1),2), 3),5),8) 13)	Ile człowieka jest w człowieku?, <i>Kierunek dialog</i> , str. 46	transhumanizm, odróżnianie fikcji od faktów, statek Tezeusza, S. Lem, <i>Czy pan istnieje, Mr. Johns?</i> , słuchowisko w reż. M.Melina, Polskie Radio SA, 1995, statek Tezeusza Plutarch, <i>Żywoty równoległe</i> , Prószyński i S-ka, Warszawa 2004, str. 105., <i>Bogowie</i> w reż. Palkowskiego Łukasza

3.	Czym sumienie jest dla ludzi?	I.1)d), e), II.9),13), VIII.5)	Czym sumienie jest dla ludzi?, <i>Kierunek dialog</i> , str. 78	filozofia, sumienie (różne pojęcia), cnoty kardynalne (roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie, męstwo), eksperyment więzienny Philippa Zimbardo, T. Michniewicz, <i>Samsara. Na dogach, których nie ma</i> , Wydawnictwo Otwarte, Kraków, 2010, str. 59-61; Platon, <i>Obrona Sokratesa</i> , Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2003, str. 61, Hopper Edward, <i>Nocne marki</i>
4.	Mężczyzna nad brzegiem rzeki	I.1)a),b),c),f),	Mężczyzna nad brzegiem rzeki, <i>Po drugiej stronie</i> , str. 115	wiedza, przemijanie, czas, doświadczenie życiowe, źródła historyczne, genealogia, archeologia, M.de Montaigne, <i>Próby</i> , Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2004, str. 235, Flek B. , <i>Wędkarz</i>
5.	Schody, czyli w poszukiwaniu swojego miejsca w świecie	1)1)a),, b),c),f),, II.20, VII, 1)-5)	Schody, <i>Nieznane kolory świata</i> , str. 83	inny/obcy, zrozumienie, otwartość, bezsilność, wędrówka, współczesne problemy emigracji, piramida potrzeb, współczesne problemy świata, głód, Van Gogh Vincent, <i>Gwieździsta noc</i>
6.	Co się dzieje, jeśli dobro państwa staje się dobrem najwyższym?	II.8),10, 11), 20)	Co się dzieje, jeśli dobro państwa staje się dobrem najwyższym? <i>Kierunek wartości</i> , str.108	sprawiedliwość, wolność, równość, obywatelstwo, wspólnota, godność człowieka, naród, totalitaryzm, piramida wartości, państwo wg Platona, Platon, <i>Państwo</i> , Wydawnictwo Antyk, Kąty 2003, str. 159, 161, 177, Goya Francisco, <i>Rozstrzelanie powstańców madryckich 3 maj 1808</i>
7.	Filozoficzne koncepcje miłości	II.5	Filozoficzne koncepcje miłości, <i>Kierunek wartości</i> , str. 128	miłość, walentynki, noc Kupały, Platon, Dialogi, CIL Polska Kolekcje, Warszawa 2000, str. 42; <i>List do Koryntian, Hymn do miłości</i> (Biblia), fizjologiczne wyjaśnienie procesów związanych z zakochaniem, Van Eyck Jan, <i>Portret małżonków Arnolfinich</i>
8.	Wszyscy jesteście	II.20,	Wszyscy jesteśmy	tolerancja, różnorodność,

	równi	VII.1)-5)	równi, <i>Kierunek wartości</i> , str.104	społeczeństwo, eksperyment Jane Elliot „Niebieskoocy”, demokracja ateńska, Matejko Jan, <i>Konstytucja 3 maja 1791</i>
9.	Praca magisterska	IV.4),5),6)	Praca magisterska, <i>Krok dalej</i> , str. 12	uczciwość, nieuczciwość, plagiat, zakłamanie, konformizm, oczekiwania innych, asertywność, dylemat, Coolidge Cassius Marcellus, <i>Psy grające w karty (A Friend in Need)</i>
10.	Dylemat Izy	I.13),14), III.1),2),5),6),7),11)	Dylemat Izy, <i>Krok dalej</i> , str. 36	życie, prawo do decydowania o sobie, aborcja, dylemat, filozofia, religia Wenus z Willendorfu Tycjan, <i>Porwanie Europy</i>
11.	Polowanie	II.20,V.7),8), VII.1)-5)	Polowanie, <i>Krok dalej</i> , str. 120	tradycja, prawo, rozrywka, wspólnota, życie, ekologie, stosunek do zwierząt, Deiker Carl Friedrich, <i>Scena polowania</i>
12.	Odpowiedzialność drukarza	II.20, IV.10),11),5),6)	Odpowiedzialność drukarza, <i>Krok dalej</i> , str. 106	etyka zawodowa, wrażliwość, empatia, przemoc, rasizm, dyskryminacja, prawo, dylemat, Lubieniecki Krzysztof, <i>Wędrowny sprzedawca</i>
13.	Bezwzględny fotograf	II.12),13),14),15)	Bezwzględny fotograf, <i>Krok dalej</i> , str. 112	prawo do prywatności, cyberprzemoc, odrzucenie, godność, szantaż, dylemat, Słewiński Władysław <i>Czesząca się kobieta</i>
14.	Czy można kłamać/kraść w dobrym celu?	II.19),20)	Czy można kraść w dobrym celu?, <i>Kierunek dialog</i> , str. 98	rodzina, miłość, uczciwość, kradzież, choroba, życie, film <i>Łapcie tę dziewczynę</i> , reż. B. Freundlich, Niemcy 2004, Rousseau, <i>Rozprawa o nierówności</i> Kohlberg Lawrence, <i>Dylemat Heinza</i> Rosa Salvator, <i>Kłamstwo</i>
15.	Płeć kulturowa a płeć biologiczna	I.1)a)b),d), II.1),20)III.1),2)	Płeć kulturowa a płeć biologiczna, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 93	gender, ideologia, teoria, podstawy biologiczne płci, Łempińska Tamara, <i>Kobieta w białej sukni</i> Ruminkiewicz Krystyna, <i>Kobieta w garniturze</i>
16.	Czy to jest jeszcze sztuka?	I.1)a)b),f), II.20, VII.1)-5)	Czy to jeszcze sztuka?, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 113	filozofia -sztuka, performans, happening, Abramovic, symbolika, wolność wyboru, wyobraźnia, obraz Rembrandt, <i>Lekcje anatomii</i>

				<i>doktora Tulpa</i>
17.	Prywatne/ publiczne a światopogląd	I.1)a),b),f),II.20), VII.1)-5)	Prywatne/publiczne a światopogląd, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 103	przeźren publiczna, przeźren prywatna, norma prawna, kulturowa, prawo do życia, eutanazja, aborcja, sztuka, akcje społeczne związane z działaniami na rzecz / przeciw aborcji, Duchamp Marcel, <i>Fontanna</i>
18.	Banalność zła	I.1)a),b),d),e),f),8),9),III.12), VII.1_-5)	Banalność zła, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 81	dobro-zło, banalność zła, eksperyment więzienny, Hannah Arendt, film <i>Katyn</i> , reż. A. Wajda, 2007, happening, Abramovic, Caravaggio, <i>Męczeństwo św. Piotra</i>
19.	Trzy religie jeden konflikt	II.9),20),VII.1)-7)	Trzy religie – jeden konflikt, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 63	filozofia dialogu, tolerancja, konflikt, islam, judaizm, chrześcijaństwo, konflikt, J. Tischner, mozaika nad południowozachodnim wejściem w Hagia Sophia
20.	Być człowiekiem znaczy mieć utopie	II.8)a)-e),	Być człowiekiem, znaczy mieć utopie, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str.49	utopia, antyutopia, nirwana, symbole, alegorie, T. Morus, <i>Utopia</i> , Daimonion Instytut Wydawniczy, Lublin, 1993, str. 59-62; Biblia (Księga Rodzaju), M. Piquemal, <i>Piećło i raj</i> , [w:] <i>Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?</i> , Muchomor, Warszawa, 2012, str. 16, <i>Piećło to inni</i> , J-P. Sartre, Monet, <i>Impresja – wschód słońca</i>
21.	Takich dwóch, jak nas trzech, to nie ma ani jednego	II.5), VIII.2)	Takich dwóch, jak nas trzech, to nie ma ani jednego, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 39	miłość, przyjaźń, filozofia, Arystoteles, Milne Alan Alexander <i>Kubuś Puchatek</i> , Anguissola Sofonisba, <i>Gra w szachy</i>
22.	Praca oddala nas od trzech niedoli	II.10),11),17),20) IV.6),7),8)	Praca oddala nas od trzech niedoli, <i>Lekcje etyki w szkole</i> , str. 121	praca dzisiaj i kiedyś, kiedyś, piramida wartości, D. Obidniak, A.Pfeiffer, M.Suliga, <i>Przewodnik po zawodach</i> , Krajowy ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i ustawicznej, Warszawa 2011, str. 14-17, Millet Jean-Francois, <i>Zbierając kłosy</i> , Bruegel Pieter, <i>Kraina lenistwa</i>
23.	Sztuczna inteligencja,	II.10)13	Scenariusz w	sztuczna inteligencja, gry –

	gry komputerowa <i>This war of mine</i> w edukacji),16),18 ,20)	załączniku	problemy moralne współczesnego świata, wojna, <i>Przełęcz ocalonych</i> , reż. Gibson Mel, 2016 Libera Zbigniew, <i>Lego. Obóz koncentracyjny</i>
--	--	------------------	------------	--

Procedury osiągnięcia celów oraz metody i formy ich realizacji

Zajęcia z etyki ze względu na specyfikę owego przedmiotu łączą w sobie trudne treści teoretyczne z zakresu filozofii i praktyczny aspekt życia społecznego. Głównym ich celem jest wychowanie dzieci i młodzieży w poczuciu odpowiedzialności i samorealizacji z poszanowaniem wszelkich przejawów indywidualizmu. Zadaniem nauczyciela jest więc rozbudzenie w nich poczucia pewności siebie i sukcesu wynikającego z zaangażowania. Cele te osiągnąć można poprzez wprowadzenie różnorodnych form i metod pracy twórczej, dających szersze spektrum działań, w których uczeń czuje się pewnie, a wykorzystanie rozmaitych metod aktywizujących, z kolei pozwoli wykazać się osobom mającym problemy z opanowaniem trudnych treści teoretycznych. Na pewno konieczna będzie analiza tekstów literackich i źródłowych tekstów filozoficznych. Pomocne w tym mogą być zamieszczone w treściach propozycje dzieł sztuki, odniesienia do wydarzeń historycznych, filmy lub wycinki prasowe.

Formy aktywności indywidualnej i zbiorowej powinny w jak największym stopniu zaspokoić potrzeby dzieci i młodzieży oraz rozwijać ich indywidualne zdolności i zainteresowania. W tym celu należy stosować metody działania praktycznego pokazu i obserwacji podczas demonstrowania doświadczeń połączonych z eksperymentowaniem. Realizacja programu nie będzie możliwa bez nowoczesnych narzędzi multimedialnych. Warto rozwijać u osób uczestniczących w zajęciach umiejętność artykulacji przeżyć, własnych refleksji, poglądów oraz znajomość niezbędnych pojęć z filozofii/etyki, wykorzystując dyskusję, debaty metodą KMDD oraz oksfordzką, realizując projekty, gry dydaktyczne również z elementami dramy, czy równe techniki graficzne, jak mapy skojarzeń, metaplan. Ciekawym pomysłem może być także przeprowadzenia wywiadów, ankiet, badań opinii publicznej, próby analizy i interpretacji różnych źródeł informacji, organizowania i udziału w dużych projektach angażujących całą społeczność szkolną lub wykraczające poza nią, tworzenia i prezentacji referatów i krótkich wystąpień na forum klasy, pracy z różnymi

materiałami źródłowymi, próby ich interpretacji i wyciągania wniosków. Generalnie pożądane jest każde działanie rozwijające kompetencje kluczowe XXI wieku, ze szczególnym uwzględnieniem: kreatywności, komunikatywności, kooperacji i krytycznego myślenia.

Tak więc fundamentalną sprawą w kontekście programu są **metody pracy, szczegółowo opisane w każdej z wymienionych publikacji**, podzielone na ćwiczenia wprowadzające, rozwijające refleksję, propozycje pytań do dyskusji, ćwiczenia podsumowujące zajęcia a także sugestie idące *krok dalej*, stawiając problem w szerszym kontekście. Tak duża różnorodność i zmienność ćwiczeń z jednej strony wzbudza ciekawość i wytrąca z rutyny myślenia, a z drugiej – daje możliwość holistycznego rozwoju osób uczestniczących w zajęciach, wpływając na ich rozwój emocjonalny, intelektualny, fizyczny i duchowy. Myślenie bowiem odbywa się na różnych poziomach i jest skomplikowanym procesem, podczas którego włączamy i zmysły, i umysł, i wchodzimy też w interakcje z innymi. A uczniowie i uczennice mogą wyrażać siebie także poprzez mimikę, gest, ruch, obrazy (sztukę). Dużą rolę odgrywa również **myślenie językowe**, co dokonuje się poprzez wyjaśnianie pojęć, uzasadnianie własnego zdania, udział w dyskusjach. Zajęcia mają więc swoją określoną strukturę. W fazie wstępnej (ćwiczenia wprowadzające) proponujemy między innymi ćwiczenia rozluźniające i koncentrujące, wizualizację pojęć powiązanych z tematem - poprzez tworzenie indywidualnie pów, improwizacje; a także zabawy z tekstem literackim, prace artystyczne bazujące na skojarzeniach z kluczowymi pojęciami czy też wybrane rutyny myślenia krytycznego (np. *Most, kolor-symbol-obraz*). To rodzaj „rozgrzewki”, która pomoże zbudować dobrą atmosferę, a jednocześnie przygotowuje do trudniejszej części zajęć poprzez skupienie na danym zagadnieniu i przedstawienie pierwszych intuicji. Później następuje moment prezentacji materiału, czyli tekstu literackiego (zamiennie można wykorzystać fotografie, zaobserwowane sytuacje, znaki, nagrane dźwięki, teksty kultury, nazwy pojęć, itp.). W tym czasie uczestnicy i uczestniczki poszukują różnych punktów widzenia, sytuacji, nazywają i oceniają postawy bohaterów/bohatek, co kończy się sformułowaniem problemu. Ma on charakter otwarty, dlatego może pojawić się wiele propozycji rozwiązań. W fazie zasadniczej (ćwiczenia rozwijające refleksję) wszyscy analizują przedstawioną sytuację (np. poprzez techniki dramy - gorące krzesło czy też inne metody aktywizujące – RAFT, dyskusję), by przejść na kolejny poziom, szukając analogii, symbolicznych znaczeń, metafor, filozoficznych kontekstów czy formułowanie wniosków. To droga od JA (przeżycia, doświadczenia) – do uogólnień i generowania nowych znaczeń. W ostatniej fazie (ćwiczenia podsumowujące) ważnym momentem jest wspólna ocena efektów

pracy, ale także własnego oraz zespołu zaangażowania i analiza czynników, które wpływały pozytywnie i negatywnie na grupę. Wtedy także proponujemy aktywności, wychodzące poza mury szkoły (np. tworzenie kart wdzięczności dla bliskich osób, małe (pozytywne) wyzwania, wymyślanie gier, kampanii społecznych), które staną się później punktem wyjścia do kolejnych refleksji. Działania te przenoszą teoretyczne rozważania w praktyczny wymiar codziennego życia. Mamy nadzieję, że taki sposób pracy pozwoli przekazać wiedzę w sposób obrazowy, a jednocześnie - dostrzegać analogie pomiędzy fikcyjnymi zdarzeniami a osobistym życiem uczniów i uczennic, wiążąc je z kolei z filozoficzną i moralną refleksją.

Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć edukacyjnych i wychowawczych

Specyficzne warunki oceniania zajęć z etyki powinny uwzględniać indywidualne możliwości i predyspozycje uczniów. Ponieważ większość kompetencji, choćby takich jak wrażliwość aksjologiczną, trudno poddać ocenie.

Warto skoncentrować się na aktywności uczestników i uczestniczek podczas zajęć, przygotowaniu przez nich niezbędnych materiałów, a na końcu dopiero - opanowaniu materiału teoretycznego. Systematyczność, wytrwałość, włożony wysiłek oraz staranność wykonania, kreatywność, chęć podejmowania współpracy to elementy, które podlegać będą obserwacji podczas zajęć i podlegać ocenie - w skali od oceny niedostatecznej wystawianej w przypadku braku jakiegokolwiek zainteresowania podejmowanymi na zajęciach działaniami oraz braku elementarnego opanowania wiedzy przedmiotowej, po ocenę celującą, którą otrzymuje uczeń/uczennica uczestniczący/uczestnicząca w różnych formach zadań, ze szczególnym uwzględnieniem wyrażania opinii etycznych popartych wiedzą teoretyczną, przy jednoczesnym zaangażowaniu podczas zajęć.

Ponieważ zajęcia są nieobowiązkowe, wynikają z wyboru i zainteresowań uczniów i uczennic, to zazwyczaj otrzymują oni bardzo wysokie oceny.

Ocena powinna pełnić głównie rolę motywującą do podejmowania działań.

Przykłady scenariuszy

Scenariusz 1.

Temat: „*Od tego dnia, gdy ujrzałem Go/to już nie jestem ja...*” - czyli spotkanie z „Jesus Christ Superstar”.

Czas: 90 min

Cele: Uczeń po zajęciach potrafi:

- zdefiniować pojęcia: *sacrum* i *profanum*,
- wyjaśnić znaczenie słowa „superstar”,
- dowieść, dlaczego Jezusa Chrystusa w spektaklu nazwano „superstar”,
- rozróżnić i porównać postawy bohaterów spektaklu,
- zanalizować wybrane teksty kultury nt. Jezusa i pokazać różnorodne poglądy na Jego temat.

Formy i metody pracy: praca indywidualna, w grupach, z całą klasą, technika dramowa (poza), dyskusja sokratejska, poker kryterialny, jigsaw (stoliki eksperckie), praca z tekstem.

Materiały: karty pracy, plansza i karty do pokera, fragmenty tekstów kultury, kartki samoprzylepne.

Teksty kultury: 1. *Ewangelia Tomasza (Dzieciństwa), Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne. Część I*, Wydawnictwo WAM, 2003, s. 390-391; 2. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Życie Jezusa*, Czytelnik, 1995, s. 17; 3. Jose Saramago, *Ewangelia według Jezusa Chrystusa*, Kantor wydawniczy SAWW, s. 132; 4. *Ewangelia według Jana, Nowy Testament*, <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=349>, 13.03.2013.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel wita się z uczniami i na początek proponuje, aby stanęli swobodnie w kręgu i pokazali poprzez pozy wymawiane pojęcia: *idol, poświęcenie, ból, zwycięstwo, porażka, nagroda*. Następnie zachęca uczestników do rozwiązania „czarnej historii”: *Gdyby*

trzymał język za zębami, uniknąłby bolesnej śmierci. Na pytania zadawane przez uczniów odpowiada tylko „Tak” lub „Nie” - aż do odgadnięcia, że chodzi o postać Jezusa Chrystusa z Nazaretu, ukrzyżowanego za głoszoną przez siebie filozofię/naukę.

2. Nauczyciel rozkłada na stoliku kartki i informuje uczniów, że zapisano na nich pojęcia: „wartości” i „antywartości” (*Załącznik nr 1*). Uczniowie kolejno losują karty i szukają sytuacji/sceny w spektaklu, która jest jej egzemplifikacją. Następnie decydują, czy dane pojęcie to „wartość”, czy „antywartość”. W ten sposób mogą podzielić się na dwie grupy. Istotne jest, aby każdy uczeń potrafił odnaleźć scenę spektaklu ilustrującą dane pojęcie.

Po przedstawieniu przykładowych uzasadnień nauczyciel dyskutuje z uczniami:

- *Która scena zrobiła na was największe wrażenie?*
- *Czy łatwiej było znaleźć przykłady uzasadniające wartości, czy antywartości?*
Dlaczego?
- *Czy wszystkie pojęcia, o których mówiliśmy są jednoznaczne? Czy wszystkie sytuacje w spektaklu można jednoznacznie nazwać/ocenić? Które budzą wasze wątpliwości?*
Dlaczego?
- *Czy odnajdujecie w spektaklu odniesienia do swojego życia? Jeśli tak, to jakie? Na ile współczesny/universalny jest ten spektakl?*
- *Przygotujcie dla siebie ranking wartości. Jakie wartości są dla was najważniejsze? Co z tego wynika dla waszego życia?*
- *Korzystając ze słowników i dostępnych w klasie mediów, wyjaśnijcie pojęcia SACRUM i PROFANUM.*

Nauczyciel czyta krótki fragment *Traktatu o religii* Mircea Eliade:

„Wszystkie (...) definicje zjawiska religijnego mają jedną wspólną cechę: każda z nich przeciwstawia na swój sposób *sacrum* (sakralność, świętość) i życie religijne - *profanum* (powszedniość, świeckość) i życiu świeckiemu.”

Mircea Eliade, *Traktat o historii religii*, Wydawnictwo KR, 2000 s. 19.

- *Które znaki teatralne zaliczylibyście do sfery SACRUM, a które do sfery PROFANUM?*

3. Nauczyciel prosi, aby uczniowie wymienili wszystkich bohaterów pojawiających się w spektaklu i powiedzieli, co o nich wiedzą. Następnie dzieli klasę na cztery grupy.

Uczniowie w zespole wybierają jedną z postaci, otrzymują od prowadzącego kartę pracy i fragment tekstu ze spektaklu. Zadaniem uczestników jest przyjrzenie się bohaterom i uzupełnienie ćwiczenia zgodnie z poleceniami w zadaniu (**Załącznik nr 2**):

- a) Jezus - „Rozmowa z ojcem”,
- b) Maria Magdalena - „Jak mam go pokochać”,
- c) Judasz - „Krwawe pieniądze”,
- d) Piłat - „Pierwsza wizyta u Piłata”.

Po określonym przez nauczyciela czasie uczniowie prezentują efekty pracy i zastanawiają się, która z postaci jest:

- *pozytywna, a która negatywna i czy można ją jednoznacznie ocenić?*
- *najbardziej złożona, kontrowersyjna, ciekawie zagrana?*
- *historyczna, a do której nie mamy pewności, czy istniała?*

Nauczyciel pyta także uczniów, który z bohaterów spektaklu mógłby wypowiedzieć słowa z tematu lekcji:

- *„Od tego dnia, gdy ujrzałem Go/to już nie jestem ja...” Dlaczego?*
- *Dlaczego bohaterowie odgrywają biblijne postaci? Czy „teatr w teatrze” zmienia sens ewangelicznych wydarzeń?*

4. Nauczyciel dzieli klasę na pięcioosobowe grupy i zaprasza uczniów do gry w pokera kryterialnego na temat: **Czy za autorem libretta można nazwać Jezusa „superstar”?** **Dlaczego?** Następnie przypomina uczniom zasady gry w pokera (**Załącznik nr 3**), rozdaje karty do gry (**Załącznik nr 4**) i plansze (**Załącznik nr 5**). Starszym uczniom nauczyciel może zaproponować, aby przed rozpoczęciem ćwiczenia sami opracowali karty.

Po prezentacji efektów i wniosków wynikających z gry w pokera nauczyciel zadaje pytanie:

- *Jakie znaczenia niesie pojęcie „superstar”?* Prosi, aby wszystkie znaczenia uczniowie zapisali na samoprzylepnych kartkach i ułożyli je na tablicy w formie mapy mentalnej. Następnie nauczyciel odsłuchuje z uczniami utwór „Jesus Christ Superstar” i dyskutuje z uczestnikami:
- *W jakim znaczeniu pojawia się tutaj pojęcie „superstar”?*
- *Jakie pytania i wątpliwości ma Judasz?*

- *Kim jest Jezus dla Judasza? Jaki miał wpływ na jego życie? Czy Judasz coś zrozumiał dzięki Jezusowi?*
- *A jakie pytania i wątpliwości zrodziły się wam w związku z obejrzanym spektaklem?*

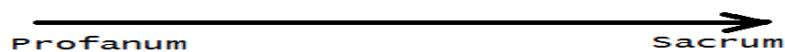
Gdzie można szukać odpowiedzi na podane przez was pytania?

5. Nauczyciel dzieli klasę na grupy i każdej rozdaje jeden fragment tekstu (**Załączniki nr 6, 7, 8, 9**) dotyczący Jezusa. Zadaniem uczniów jest uważne zapoznanie się z tekstem, a następnie wyjaśnienie, skąd pochodzi podany fragment, czego dowiadujemy się o Jezusie i jaki obraz Jezusa kreuje autor.

Po określonym czasie prowadzący znów dzieli klasę na grupy uczniów w taki sposób, aby w każdej znaleźli się przedstawiciele znający poszczególne fragmenty. Uczniowie kolejno relacjonują koleżankom i kolegom, czego się dowiedzieli, pracując wcześniej. Odpowiadają także na następujące pytania:

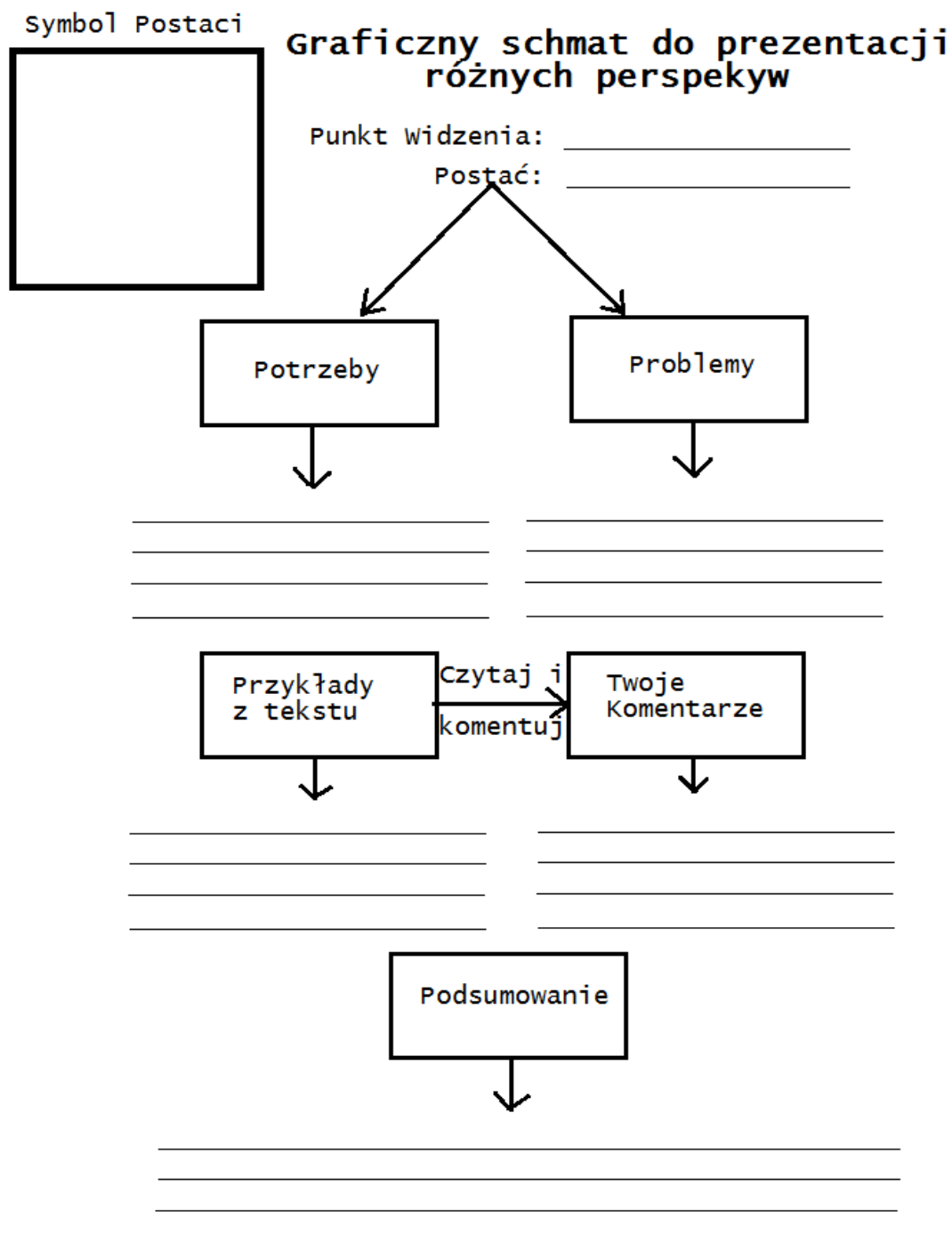
- *Czy znaliście wcześniej podane teksty? Jaka jest ich wiarygodność? Czy coś was zaskoczyło?*
- *Jaki jest kanoniczny wizerunek Jezusa, a jaki w podanych tekstach? Od czego to zależy?*
- *Spróbujcie ułożyć proponowane wyobrażenia Jezusa między SACRUM a PROFANUM. Jakie znaczenie ma umieszczenie danego wyobrażenia w sferze sacrum, a jakie – w sferze profanum?*

Uczniowie prezentują klasie wypracowane wnioski, umieszczając je na schematycznej osi: od *profanum* do *sacrum*.

ZAŁĄCZNIK NR 1 Karty wartości/antywartości

NIENAWIŚĆ	MIŁOŚĆ
EGOIZM	ALTRUIZM
BESTIALSTWO	CZUŁOŚĆ
CHCIVOŚĆ	HOJNOŚĆ
FAŁSZ	PRAWDA
NIESPRAWIEDLIWOŚĆ	SPRAWIEDLIWOŚĆ
ZDRADA	WIERNOŚĆ
POGARDA	SZACUNEK
TYRANIAN	WOLNOŚĆ
WROGOŚĆ	PRZYJAŹŃ
PYCHA	POKORA
POŚWIĘCENIE	BIERNOŚĆ

Schemat opracowany na podstawie: Doug Buehl, *Strategie aktywnego nauczania, czyli jak efektywnie nauczać i skutecznie uczyć się*, Wydawnictwo Edukacyjne Kraków, 2004, s. 182.

ZAŁĄCZNIK NR 3 Zasady gry w pokera kryterialnego

- *Za karty odpowiada uczeń wyznaczony przez nauczyciela lub grupę.*
- *Wszystkich kart jest 25. Nauczyciel ustala z uczniami, że w polu I mogą znaleźć się maksymalnie 2 karty, a w II i III – po 4.*
- *Na znak prowadzącego zajęcia uczeń tasuje karty i rozdaje po jednej koleżankom i kolegom.*
- *Kolejne osoby odczytują karty i kładą je zgodnie ze swoim uznaniem na polu I, II lub III.*
- *W przypadku, gdy pole jest już zajęte, uczeń może złożyć wniosek o wymianę kart, ale musi uzasadnić swoją decyzję.*
- *O zmianie karty w wyniku dyskusji decyzję podejmuje cała grupa.*
- *Odrzucona karta wraca do pierwotnego właściciela.*

Opracowane na podstawie: Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, s. 276.

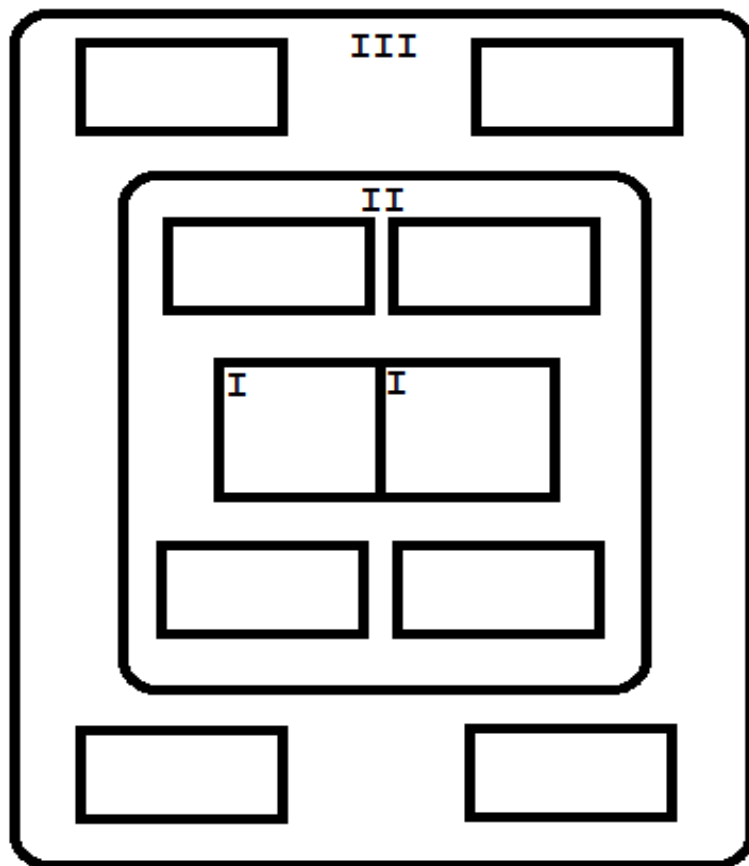
ZAŁĄCZNIK NR 4 Przykładowe karty do gry w pokera nt. „Czy za autorem libretta można nazwać Jezusa „superstar”? Dlaczego?”

JEST ROZPOZNAWALNY	W JEGO IMIENIU LUDZIE TOCZĄ WOJNY	OD 2 TYS. LAT LUDZIE ZASTANAWIAJĄ SIĘ NAD JEGO KOLOREM OCZU, WŁOSÓW, SKÓRY	MA DUŻE GRONO WIELBICIELI

DLA WIELU JEST WZOREM DO NAŚLADOWANIA	JEGO WIZERUNEK JEST CZĘSTO REPRODUKOWANY	ZMIENIŁ SYSTEM WARTOŚCI Z „OKO ZA OKO” NA MIŁOSIĘRDZIE	BUDZI KONTROWERSJE
MA LICZNE TAJEMNICE ZWIĄZANE ZE SWOIM ŻYCIEM	POWSTAŁO WIELE ALTERNATYWNYCH OPOWIEŚCI O NIM	JEGO ŚMIERĆ BYŁA TRAGICZNA	UMARŁ W MŁODYM WIEKU
POŚWIĘCIŁ SWOJE ŻYCIE DLA DOBRA LUDZI	MIAŁ SILNE POCZUCIE MISJI	JEGO SŁOWA CZĘSTO SĄ CYTOWANE	MIAŁ SWOICH NAŚLADOWCÓW/ UCZNIÓW
JEGO HISTORIA PORUSZA LUDZI	JEGO ŻYCIE INSPIRUJE SZTUKĘ MEDIALNĄ	PRZYPISUJE MU SIĘ CUDA	JEGO ŻYCIE JEST ŹRÓDŁEM/ZBIOREM WIELU ARCHETYPÓW
ISTNIEJĄ PLOTKI NA TEMAT JEGO ZWIĄZKU Z MARIĄ MAGDALENĄ	BYŁ DOSKONAŁYM MÓWCĄ I LIDEREM	MIAŁ CIEKAWĄ OSOBOWOŚĆ	MIAŁ COŚ WARTOŚCIOWEGO DO PRZEKAZANIA LUDZIOM

JEST BOHATEREM „BESTSELLERA” WSZECHCZASÓW			

ZAŁĄCZNIK NR 5 Plansza do gry w pokera kryterialnego

ZAŁĄCZNIK NR 6

Jezus ujrzał się znowu na szczycie górskim, który był wprawdzie szczytem Ejn Dog, ale jednak był szczytem nieporównanie od niego wyższym, gdyż widać było z niego całą ziemię, wszystkie lądy, wyspy i morza, wszystkie stolice, miasta i wsie, wszystkie królestwa i trony. Ponad tymi królestwami siedział na wysokim tronie Jego sobowtór, który używał tych samych co On słów, ale były one odwróceniem, zaprzeczeniem i odrzuceniem Jego słów, i dlatego sobowtór był Jego przeciwieństwem, Jego odwrotnością i rozbieżnością. Wprawdzie obaj równocześnie brali na siebie grzechy Izraela i byli jego ofiarami, ale jeden z nich był ofiarą niepokalaną i oczyszczającą, był Izraelem podniesionym i wywyższonym, owcą białoruną, a drugi ofiarą ciemną i ciemność pomnażającą, Przeciwi-Izraelem, złą skłonnością, jecer hara, włóchatym ironicznym kozłem, nicością nad nicościami, nicością mówiącą:

– Dam Ci całą tę potęgę i wspaniałość, bo do mnie należy i mogę ją dać, komu zechcę. Jeżeli więc upadłszy złożysz mi pokłon, cała będzie należeć do Ciebie.

Jezus przymrużył oczy i rozstrząsał w sobie kuszącą obietnicę, w której rozpoznawał wszystkie ułomności swojego ludu, poczynawszy od tęsknoty za królestwem ziemi i dobrobytu, a skończywszy na oczekiwaniu nieustannych cudów i nadużywaniu Pańskiej opieki.

Z trudem podniósł się z ziemi i stojąc oko w oko z Azazelem, w milczeniu zmawiał modlitwę Szema Israel, najświętszą z najświętszych, najgorętszą z najgorętszych, i każdym słowem tego wyznania – zmawiali je Izraelici nie tylko w Świątyni i synagogach, ale również w niebezpieczeństwie grożącym ich duszy i ciału – jak biczem smagał kozła, który skurczył się, zmałał, pochylał łeb i wykonał nim ruch, jakby próbował przed siebie uderzyć rogami. Nie starczyło mu odwagi. Cofnął się, a grad milczącej modlitwy, zmawianej bezdźwięcznymi wargami, nieprzerwanie walił go po grzbiecie, po karku, po nogach, spadał na niego jak huragan – zupełnie jak wtedy, gdy go pastuch okładał batem, a to podobieństwo razów pogłębiło się jeszcze o podobieństwo stroju pasterskiego, w którym Azazel nagle ujrzał Jezusa. A gdy wreszcie Jezus z modlitwy milczącej przeszedł do modlitwy głośnej i cisnął Azazelowi w ślepią ogniste słowa: – Panu twojemu, Bogu, kłaniać się będziesz i Jemu tylko służyć będziesz! – demon błyskawicznym susem skoczył na zwalony mur baszty, potknął się, poderwał i rzucił się w skalistą przepaść, porywając za sobą lawinę kamieni, której jednak zdołał się przemyślnie wymknąć, gdyż po chwili Jezus ujrzał go zmykającego przez pofalowaną wydmami pustynię ku brzegom Morza Soli, gdzie znikł w białej smudze oparów unoszących się nad powierzchnią asfaltowych wód. Uciekł. Uciekł do czasu. Kiedy powróci?

Roman Brandstaetter, *Jezus z Nazarethu*, <http://www.antoni.agmk.net/pliki/jezus-z-nazarethu-brandstaetter.pdf>, s. 232-233, 21.03.2016.

ZAŁĄCZNIK NR 7

22 Obchodzono wtedy w Jerozolimie uroczystość Poświęcenia świątyni. Było to w zimie. 23 Jezus przechadzał się w świątyni, w portyku Salomona. 24 Otoczyli Go Żydzi i mówili do Niego: «Dokąd będziesz nas trzymał w niepewności? Jeśli Ty jesteś Mesjaszem, powiedz nam otwarcie!» 25 Rzekł do nich Jezus: «Powiedziałem wam, a nie wierzycie. Czyny, których dokonuję w imię mojego Ojca, świadczą o Mnie. 26 Ale wy nie wierzycie, bo nie jesteście z moich owiec. 27 Moje owce słuchają mego głosu, a Ja znam je. Idą one za Mną 28 i Ja daję im życie wieczne. Nie zginą one na wieki i nikt nie wyrwie ich z mojej ręki. 29 Ojciec mój, który Mi je dał, jest większy od wszystkich. I nikt nie może ich wyrwać z ręki mego Ojca. 30 Ja i Ojciec jedno jesteśmy». 31 I znowu Żydzi porwali kamienie, aby Go ukamienować. 32 Odpowiedział im Jezus: «Ukazałem wam wiele dobrych czynów pochodzących od Ojca. Za który z tych czynów chcecie Mnie ukamienować?» 33 Odpowiedzieli Mu Żydzi: «Nie chcemy Cię kamienować za dobry czyn, ale za bluźnierstwo, za to, że Ty będąc człowiekiem, uważasz siebie za Boga». 34 Odpowiedział im Jezus: «Czyż nie napisano w waszym Prawie: Ja rzekłem: Bogami jesteście? 35 Jeżeli [Pismo] nazywa bogami tych, do których skierowano słowo Boże - a Pisma nie można odrzucić - 36 to jakżeż wy o Tym, którego Ojciec poświęcił i posłał na świat, mówicie: "Bluźnisz", dlatego że powiedziałem: "Jestem Synem Bożym?" 37 Jeżeli nie dokonuję dzieł mojego Ojca, to Mi nie wierzcie! 38 Jeżeli jednak dokonuję, to choćbyście Mnie nie wierzyli, wierzcie moim dziełom, abyście poznali i wiedzieli, że Ojciec jest we Mnie, a Ja w Ojcu». 39 I znowu starali się Go pojmać, ale On uszedł z ich rąk.

Ewangelia według Jana, Nowy Testament, <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=349>, 13.03.2013.

ZAŁĄCZNIK NR 8

On sam wystąpił jako nauczyciel dopiero w trzydziestym roku życia; jak się zdaje, jego nauczanie ograniczało się z początku tylko do nielicznych, ale wkrótce dołączyli doń - już to z upodobania, jakie znajdowali w jego nauczaniu, już to na jego wezwanie - jego uczniowie, którzy odtąd zazwyczaj mu towarzyszyli, a z których on starał się swoim przykładem i swoim

pouczeniem wypłenić ciasnego ducha żydowskich przesądów i żydowskiej dumy narodowej, by za to natchnąć ich swoim własnym duchem, uznającym wartość tylko takiej cnoty, która nie jest związana z żadną narodowością ani z żadnym porządkiem stanowionych instytucji. Okolicą, gdzie zwykle przebywał, była Galilea, a w niej miejscowość Kafarnaum. Stamtąd w wielkie święta żydowskie, a w szczególności w coroczne święto Paschy, udawał się zazwyczaj w podróż do Jerozolimy.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Życie Jezusa*, Czytelnik, 1995, s. 17.

ZAŁĄCZNIK NR 9

Co stało się z Barabaszem? Pytałem nikt nie wie
Spuszczony z łańcucha wyszedł na białą ulicę
mógł skręcić w prawo iść naprzód skręcić w lewo
zakręcić się w kółko zakręcić radośnie jak kogut
On Imperator własnych rąk i głowy
On Wielkorządca własnego oddechu

Pytam bo w pewien sposób brałem udział w sprawie
Zwabiony tłumem przed pałacem Piłata krzychałem
tak jak inni uwolnij Barabasa
Wołali wszyscy gdybym ja jeden milczał
stałoby się dokładnie tak jak się stać miało

A Barabasz być może wrócił do swojej bandy
W górach zabija szybko rabuje rzetelnie
Albo założył warsztat garncarski
I ręce szklane zbrodnią
czyści w glinie stworzenia
Jest nosiwodą poganiaczem mułów lichwiarzem
właścicielem statków - na jednym z nich żeglował Paweł do Koryntian
lub - czego nie można wykluczyć -
stał się cenionym szpiclem na żoździe Rzymian

Patrzcie i podziwiajcie zawrotną grę losu
o możliwości potencje o uśmiechy fortuny

A Nazareńczyk
został sam
bez alternatywy
ze stromą
ścieżką
krwi

Herbert Zbigniew, *Domysły na temat Barabasza*, z tomu "Elegia na odejście" (1990)

Autorzy:

Alina Płaziak-Janiszewska, Agata Matyjasek, Marcin Burzyński

Grafika:

Marcin Matyjasek

Scenariusz 2.

Temat: *Drzewa to żywe symbole pokoju i nadziei* – Wangaari Maathai

Wiek uczniów: 10-12 lat

Czas: 90 min

Cele: Uczeń potrafi:

- przedstawić, scharakteryzować, ocenić bohaterkę książki,
- dostrzegać korzyści wynikające z sadzenia drzew,
- wyjaśnić metaforyczne znaczenie tematu zajęć,
- wypowiadać się na forum grupy.

Metody i formy pracy:

praca indywidualna, praca w grupie, praca z klasą, dyskusja, elementy dramy (poza, gorące krzesło), praca z tekstem literackim, z ilustracją, plakatem, linia czasu, gałązka logicznego myślenia, rutyna myślenia krytycznego Most, *speed dating*.

Materialy:

- książka Franck Prévot i Aurélia Fronty *Wangaari Maathai - kobieta, która posadziła miliony drzew*, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2023 (kilka egzemplarzy),
- arkusze papieru, markery, kredki, duży rysunek drzewa, kartki w kształcie liści,
- mapa Afryki, globus, sznurki lub kreda.

Przebieg zajęć:

Powitanie.

Uczniowie witają się wspólnym (wcześniej ustalonym) okrzykiem, np. *Ahoj! lub Salut!*
Można do tego dołączyć ruch, np. wyskok.

2. Drama (poza).

Nauczyciel kładzie na środku sali schematyczny rysunek drzewa, każdy uczeń staje w dowolnym miejscu wokół plakatu i w formie pozy pokazuje zależności, jakie mogą się pojawić pomiędzy drzewem a człowiekiem/zwierzęciem (np. odpoczynek pod drzewem).
Wszyscy zastygają na chwilę. Później chętne osoby odpowiadają na pytania:

Kim jesteś?

Co robisz?

Dlaczego to robisz?

3. Praca z plakatem. Rutyna myślenia krytycznego *Most* (praca ze skojarzeniami, tworzeniem pytań i metafor/porównań)

Uczniowie i uczennice na liściach z kartek papieru wypisują swoje związane z pojęciem *drzewa*

3 słowa, 2 pytania, 1 metafora lub porównanie do słowa „drzewo” i przyklejają na położonym wcześniej plakacie.

4. *Speed dating*, (krótkie spotkania i rozmowy), praca z książką

Prowadzący rozkłada w różnych miejscach sali książki otwarte na przypadkowych (różnych) stronach. Uczniowie chodzą w rytm muzyki i w momencie jej wycieszenia, siadają dwójkami przy najbliższej ilustracji. Osoby te przez minutę rozmawiają na jej temat, odpowiadając na pytania:

Co widzę?

Co myślę?

Nad czym się zastanawiam?

Ćwiczenie powtarzane jest kilkakrotnie, ważne, aby za każdym razem spotykały się inne osoby.

Po zakończeniu ćwiczenia dzieci dzielą się wrażeniami i spostrzeżeniami na temat książki.

5. Praca z mapą, praca z książką

Uczniowie oglądają mapę Afryki, pokazują, gdzie znajduje się Kenia, poszukują informacji (w multimediami, dostępnych książkach) nt. położenia kraju, roślinności. Następnie czytają na głos rozdział książki pt. „Kenia dzisiaj”.

6. Linia czasu, twórcze opowiadanie.

Nauczyciel rozdaje każdej osobie inny krótki fragment tekstu dotyczący życia Wangari.

(Informacje organizacyjne: cytaty pochodzą z tekstu literackiego oraz z rozdziału „Ważne daty w życiu Wangari Maathai”. Fragmentów musi być tyle ile uczniów w klasie.).

Uczniowie, chodząc po sali, ustalają chronologię wydarzeń i ustawiają się na wcześniej przygotowanej linii czasu, w tym celu można wykorzystać sznurek, wstążkę, itp. Następnie opowiadają o życiu bohaterki w 1.osobie liczby pojedynczej.

7. Drama (gorące krzesło).

Chętna osoba wchodzi w rolę Wangari, a pozostali są dziennikarzami, którzy zadają bohaterce różne pytania, dotyczące jej działalności.

Jako podsumowanie nauczyciel czyta fragment kończący książkę: od słów: „Wraz z tymi, którzy ją wspierali....” – do słów: „...a nawet ludzie poczuli, że zmiany są możliwe.”

8. Plakat

Uczniowie tworzą wspólny obrys głównej bohaterki książki. W powstały plakat Wagnari i wpisują:

- w głowie – jej przesłanie,
- w tułowi – jej emocje,
- w nogach – jej działania.

Po wykonaniu zadania uczniowie siedzą wokół plakatu i zastanawiają się, co to znaczy dokonywać zmian w swoim życiu, środowisku, kraju i na świecie oraz jakie cechy charakteru są do tego potrzebne.

Następnie tłumaczą, jak rozumieją temat zajęć:

Drzewa to żywe symbole pokoju i nadziei, Wangaari Maathai

9. Gałązka logicznego myślenia (Załącznik 1)

Nauczyciel zaznacza na podłodze *gałązkę logicznego myślenia* (można wykorzystać szarfy, skakanki lub narysować kredą) i dzieli klasę na pięcioposobowe grupy. Każdy zespół zastanawia się i rozwija myśl:

Jeśli posadzę chociaż jedno drzewo, to...

Po wykonaniu zadania, grupy prezentują sobie nawzajem efekty pracy. Następnie zastanawiają się, czego nauczyli się od głównej bohaterki książki.

10. Most (2)

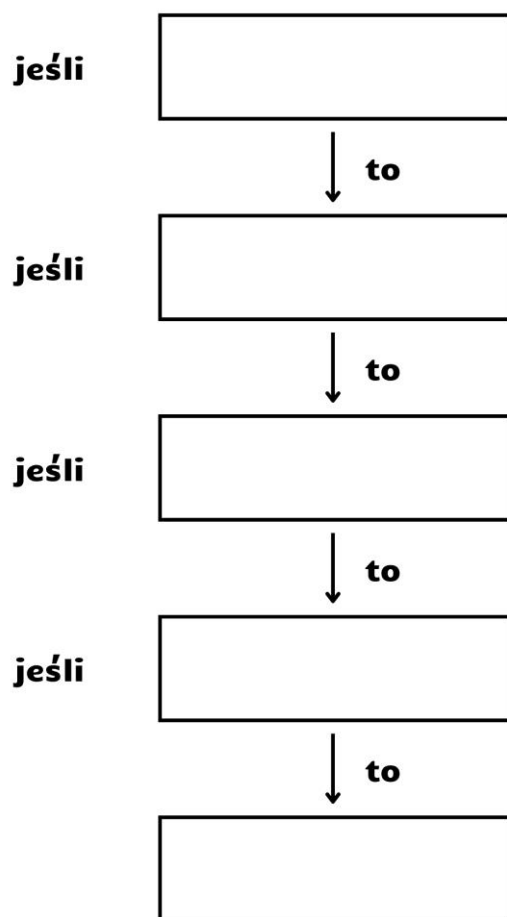
Uczniowie wracają do swojego plakatu drzewa i zawieszonych liści i uzupełniają go o inne *3 słowa, 2 pytania, 1 metaforę lub porównanie* do słowa „drzewo”.

Plakat zostaje zatytułowany i powieszony na ścianie.

Załącznik 1.

Gałzka myślenia logicznego

Jeśli posadzę chociaż jedno drzewo, to...

Autorka
Alina Płaziak-Janiszewska

Scenariusz 3.

Temat: *This war of mine*⁴

Wiek uczniów: 14-15 lat

Czas: przynajmniej 2h lekcyjne, sugerowany jednak cykl zajęć w oparciu o grę – np. warsztaty podczas rekolekcji dla uczniów nie uczęszczających na religie, albo zajęcia blokowe

Cele: Uczeń potrafi:

Cel główny:

Rozbudzenie empatii do osób cywilnych doświadczających wojny

Uczeń po zajęciach:

- hierarchizuje potrzeby osób cywilnych w czasie wojny;
- ocenia czy te same prawa *przysługują* ludziom w czasie wojny co w czasach pokoju,
- opracowuje strategie przetrwania w przypadku wojny;
- rozwija empatię i poczucie odpowiedzialności.

Materiały:

Gra komputerowa „ This war of mine” do pobrania za darmo ze strony wraz z broszurą informacyjną i instrukcją użytkowania: dostęp online:

<https://www.gov.pl/web/grywedukacji/this-war-of-mine>, dostęp 20.08.2023.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel zapisuje na tablicy słowo wojna i prosi o uzupełnienie mapy myśli na zasadzie skojarzeń. Następnie włącza grę komputerową i proponuje wejście w rolę cywili na terenie wojennym.

⁴ Tłumaczenie z języka angielskiego: *to moja wojna (AM)*

WSKAZÓWKA: Grę można prowadzić indywidualnie (w domu w ramach pracy domowej) lub w sali na własnych telefonach, ale sugerowany pierwszy raz jest na wspólnym komputerze skłaniając do kolektywnych decyzji na temat tego co robimy. Określenie celu wojny dla cywili: przetrwać, ale czy za wszelką cenę?

2. Podczas wspólnej rozgrywki na bieżąco możemy dyskutować na temat poniższych zagadnień i wspólnie podejmować decyzje. Nauczyciel pełni wówczas rolę moderatora. Dobrze, aby wcześniej zapoznał się z grą, jej mapą i postaciami oraz zasobami potrzebnymi do wykonywania poszczególnych misji, może jednak iść na żywioł wspólnie z podopiecznymi, dla których często świat gry będzie bardzo naturalnym polem działania.
3. Poznanie postaci (Przeczytanie ich charakterystyki, pozwoli to obrać strategię. Warto zwrócić uwagę na ich mocne strony i indywidualne cechy wraz z historiami ich życia.)
4. Problemy poruszane w rozgrywce:

Czy podczas wojny można kraść? (Zabieranie przedmiotów i żywności z zamieszkałych domów – konsekwencja: śmierć mieszkańców). Czy złodzieja można zabić?

Co nam grozi, jeśli ktoś nas złapie? (Może nas zabić, jeśli nie wrócimy do domu na czas.)

Poczucie upływu czasu:

Dlaczego czas płynie tak powoli? (Przewidywanie, ile go potrzeba na dotarcie do domu z odległych miejsc na mapie, na przerzucanie gruzu, dotarcie do jakiś zasobów.)

Ocena stopnia ryzyka, na który możemy sobie pozwolić:

Czy warto pomagać innym ludziom? (Oddanie leków, jedzenia lub wyjście w dzień, by komuś pomóc.)

Co z poczuciem bezpieczeństwa? Umacnianie własnej twierdzy? Które przedmioty są dla nas niezbędne?

Jakie umiejętności praktyczne warto posiadać? (majsterkowanie i gotowanie) czy przydadzą się również w życiu bez wojny ?

Dlaczego bezpieczny sen jest bardziej efektywny?

Jak rozdzielać obowiązki względem talentów? Czy gdy ktoś może więcej unieść, powinien częściej jeść?

Na ile jesteśmy gotowi swój los oddać w ręce sztucznej inteligencji?

5. Na podsumowanie rozkładamy dwie kartki papieru z napisami TAK i NIE. Nauczyciel zadaje pytania, a uczniowie ze środka sali przechodzą w stronę swoich odpowiedzi, których nie komentujemy:

- Czy o osoby chore i zmęczone warto się bezwzględnie troszczyć?
- Czy opłaca się unikać obcych?
- Czy łatwo utożsamić się z poszczególnymi bohaterami?
- Czy rozgrywka w której pojawia się dziecko jest trudniejsza do okiełznania?
- Czy prosto podjąć decyzję komu dać jeść?
- Czy warto pomagać innym ludziom?
- Czy podczas wojny można kraść?
- Czy wszystkie wojny są do siebie podobne?
- Czy gdy ktoś może więcej unieść powinien częściej jeść?
- Czy złodzieja można zabić?

Autorka

Agata Matyjasek

Bibliografia

- Augustyniak A., *Wytwórnik filozoficzny*, Warszawa 2016.
- Aureliusz Marek, *Rozmyślania*, księga VI, pkt 53, Warszawskie Towarzystwo Filozoficzne, Warszawa 1937.
- Bacchini M., Di Marco E., *Najmądrzejszy człowiek świata*, Kraków 2008.
- Baggini J., Fosl P.S., *Przybornik etyka. Kompendium metod i pojęć etycznych*, Warszawa 2007.
- Baggini J., Fosl P.S., *Przybornik filozofa. Kompendium metod i pojęć filozoficznych*, Warszawa 2010.
- Baggini J., Macaro A., *Filozof na kozetce*, Warszawa 2012.
- Baggini J., *Żuk w pudełku oraz 99 innych eksperymentów myślowych*, Warszawa 2011.
- Boizard S., *Mędrzy do dzieci*, Warszawa 2019.
- Brenifier O., *Dobro i zło, co to takiego?*, Warszawa 2013.
- Brenifier O., *Ja, co to takiego?*, Warszawa 2013.
- Brenifier O., *Prawda według Niny*, Warszawa 2010.
- Brenifier O., *Szczęście według Niny*, Warszawa 2010.
- Brenifier O., *Uczucia, co to takiego?*, Warszawa 2013.
- Brenifier O., *Życie, co to takiego?*, Warszawa 2013.
- Buscaglia Leo, *Jesień liścia Jasia. Opowieść o życiu dla małych i dużych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2021.
- Cavallone M.C., House W., *Anne Frank. Dziewczynka, która nie straciła nadziei*, Warszawa 2019.
- Cavallone M.C., House W., *Irena Sendlerowa. Kobieta, która uratowała tysiące dzieci*, Warszawa 2020.
- Cencejo Joana, *Pan Nikt*, Wydawnictwo Format, Wrocław 2022.
- Chilon, *Poznaj samego siebie*, [w:] Sophie Boizard, *Filozofowie do dzieci*, Muchomor, Warszawa 2011.
- Clive G., *Myśli, które zmieniły świat. Wielcy filozofowie*, Kraków 2022.
- Clua P., House W., *Hypatia. Kobieta, która pokochała wiedzę*, Warszawa 2020.

- Clua P., House W., *Martin Luther King. Człowiek, który walczył o równe prawa dla wszystkich ludzi*, Warszawa 2019.
- Dal Maschio E.A., House W., *Sokrates. Filozof, który wiedział, że nic nie wie*, Warszawa 2019.
- Fabjański M., *Uwolnij się! Dobre życie według siedmiu filozofów – terapeutów*, Kraków 2020.
- Filozofia dla początkujących*, Wydawnictwo Publicat, Poznań 2023.
- Frank A., *Dzienniki*, Znak, Kraków, 2003.
- Gill-Piątek H., Krzywonos H., *Bieda – przewodnik dla dzieci*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2012.
- Harper L., *Zabić drozda*, Zysk i S-ka, Poznań 1995.
- Heesen B., *Podarunek dla Kacpra*, „Europejska Filozoficzna Gazeta dzieci” 1998 nr 5.
- Kapuściński Ryszard, *Ten inny*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006.
- Kaye S., *Wielcy myśliciele i wielkie idee. Wschodnia i zachodnia filozofia dla dzieci*, Warszawa 2021.
- Kienle D., *Plastik? Nie, dziękuję*, Wrocław 2020.
- King Stephen, *Zielona mila*, Wydawnictwo Albatros A. Kuryłowicz, Warszawa 1999.
- Kirk S. G, Raven J., E, Schofield M., *Filozofia przedsokratejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Poznań 1999.
- Klöcker M., Tworuschka M., Tworuschka U., *Etyka wielkich religii. Mały słownik*, Warszawa 2002.
- Kołakowski, *13 bajek z Królestwa Lailonii*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2015.
- Korab-Karpowicz W.J., *Jak to działa? Filozofia*, Warszawa 2019.
- Kotowska K., *Jeż*, Media Rodzina, Poznań 2010
- Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski, B. Kupś, Wydawnictwo PWN / seria BKF, Warszawa 1982.
- Krzywoń Ł. (red.), *Filozofuj z dziećmi 2. 100 pomysłów na dociekania filozoficzne z dziećmi*, Lublin 2021.
- Krzywoń Ł., *Filozofuj z dziećmi. Poradnik do prowadzenia filozoficznych dociekań z dziećmi i młodzieżą*, Lublin 2019.
- Laertios Diogenes, *Żywoty i poglądy sławnych filozofów*, Digenes z Synapy, VI 22, tłum. I.
- Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski, B. Kupś, Wydawnictwo PWN/seria BKF, Warszawa 1982.
- Laertios Diogenes, *Żywoty i poglądy sławnych filozofów*, Diogenes z Synopy, VI 41, tłum. I.

- Laertios Diogenes, *Żywoty i poglądy sławnych filozofów*, Epikur, X 125, tłum. I. Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski, B. Kupś, Wydawnictwo PWN / seria BKF, Warszawa 1982.
- Laertios Diogenes, *Żywoty i poglądy sławnych filozofów*, I 34, tłum. I. Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski, B. Kupś, (Wydawnictwo PWN / seria BKF) Warszawa 1982.
- Lévinas Emmanuel, *Etyka i Nieskończony: rozmowy z Phillip'em Nemo*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1991.
- Lind Asa, *Piaskowy Wilk*, tłum. Agnieszka Stróżyk, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2017.
- Lopez J.A., House W., *Nelson Mandela. Człowiek, który pokonał rasizm*, Warszawa 2019.
- Łagodzka A. (red.), *Etyka nie tylko dla smyka. Poradnik dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*, Warszawa 2015.
- Majchrzak B., *Opowieść o niebieskim psie*, [w:] *Najpiękniejsze opowieści. Cała Polska czyta dzieciom*, Wyd. Publicat, Poznań 2015
- Maciak A., *Mała historia filozofii*, Poznań 2017.
- Michniewicz T., *Samsara. Na dogach, których nie ma*, Wydawnictwo Otwarte, Kraków, 2010
- Moore-Mallinos J., Catling A., *Co zrobisz, gdy...?*, Kielce 2021.
- Morgan P., Lawton C., *Problemy etyczne w tradycjach sześciu religii. Hinduizm, buddyzm, sikhizm, judaizm, chrześcijaństwo, islam*, Warszawa 2007.
- Myśliwski Wiesław, *Traktat o luskaniu fasoli*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010.
- Nessman P., *Sprawdź, czy wiesz, co to jest? Ekologia, energia odnawialna, ocieplenie klimatu, recykling. 15 eksperymentów*, Wyd. Arkady, Warszawa 2014
- Obem A., Szymilewicz K., *Sztuczna inteligencja non-fiction*, Warszawa 2020.
- Olszacki Ł., *Bajka o tym, jak błędny rycerz nie uratował królowny, a smok przeszedł na wegetarianizm*, Papilon, Poznań, 2016
- Onichimowska A., *Szczęście, czyli o tym jak dobrze mieć bliskich*, [w:] *12 ważnych opowieści. Polscy autorzy o wartościach*, Papilon-Publicat, Poznań 2014.
- Pascal Blaise, *Myśli*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1989.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne*, Muchomor, Warszawa 2004
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne*, Warszawa 2004.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?*, Warszawa 2015.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?*, Warszawa 2012.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne. Opowieści mędrca Sofiosa*, Warszawa 2016.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne. Świat mitologii*, Warszawa 2016.

Platon, Państwo, Wyd. Antyk, Kąty, 2003.

Sacks Oliver, *Mężczyzna, który pomylił swoją żonę z kapeluszem*, Zysk i S-ka, Poznań 1996.

Seneka, *Listy moralne do Lucyliusza*, List LIII, tłum. W. Kornatowski, Wydawnictwo PWN, Seria BKF, Warszawa 1961.

Seneka, *Listy moralne do Lucyliusza*, List LXXVII 20, tłum. Wiktor Kornatowski, Wydawnictwo PWN / Seria BKF, Warszawa 1961.

Spychała Jarosław Marek, *Jaskinia. Droga Rebeliantów*, Wydawnictwo Tako, Toruń, 2019.

Środa M., *Etyka dla myślących. Podręcznik dla szkół ponadpodstawowych*, Wyd. Czarna Owca, Warszawa 2010.

Tagore Rabindranath, *Dom i świat*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1975.

Tokarczuk Olga, *Anna In w grobowcach świata*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.

Tokarczuk Olga, *Czuły narrator*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.

Touraine Alain, *Myśleć inaczej*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2011.

Bibliografia metodyczna

Bąbel P., Wiśniak M., *Jak uczyć, żeby nauczyć*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2008.

Bohner T., *Zabawy ułatwiające nawiązywanie kontaktów*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2002.

Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska A., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2010.

Clifford S., Herrmann A., *Teatr przebudzenia. Praktyczny przewodnik dla instruktorów prowadzących zajęcia teatralne z młodzieżą*, tłum. R. Van de Logt, Wydawnictwo Mała Litera, Wydawnictwo Cykady, Łódź – Warszawa 2003.

Buehl D., *Strategia aktywnego nauczania, czyli jak efektywnie nauczać i uczyć się skutecznie*, tłum. B. Piątek, Kraków 2004.

Dziedzic A., Pichalska J., Świdzka E., *Drama na lekcjach języka polskiego w szkole średniej*, Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1995.

Etyka. Edukacja globalna na zajęciach etyki w szkole podstawowej. Materiały edukacyjne dla nauczycieli i nauczycielek, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2019.

Gołębniak D., Teusz G., *Edukacja poprzez język. O całościowym uczeniu się*, Wydawnictwo CODN, Warszawa 1996.

Palomares S., Schilling D., Winch C., *Skrzynia skarbów. Ćwiczenia grupowe*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2011.

Portman R., *Zabawy rozwijające inteligencję*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003.

Rojewska J., *Grupa bawi się i pracuje*, Oficyna Wydawnicza UNUS 2000.

Spear-Swerling L., Stenberg R.J., *Jak nauczyć dzieci myślenia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Szmidt K.J., *Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*, Wydawnictwo Helion 2013.

Trias N., Perez S., Fillela L., *150 rytmicznych zabaw dla dzieci. Spotkanie z muzyką*, Centrum Edukacji Dziecięcej, Poznań 2010.

Witerska K., *Drama. Przewodnik po koncepcjach, technikach i miejscach*, Wydawnictwo Defin, Warszawa 2014.

Witerska K., *Drama: techniki, strategie, scenariusze*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011.

Witerska K., *Teatr forum. Drama, edukacja rówieśnicza, profilaktyka*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Witerska K., *Drama na różnych poziomach kształcenia*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2010.

Integralną częścią programu są poniższe publikacje:

Kierunek wartości. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Matyjasek Agata, Maćkowiak Agata, Gruchalska-Matuszak, Karolina, Drossel-Jórdeczka Zofia, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2016.

Kierunek dialog. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Matyjasek Agata, Maćkowiak Agata, Gruchalska-Matuszak, Karolina, Drossel-Jórdeczka Zofia, ODN w Poznaniu, Poznań 2017.

Krok dalej... Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Matyjasek Agata, Gruchalska-Matuszak Karolina, Hyps-Wolińska Małgorzata, Lewandowska Aleksandra, Maćkowiak Agata, ODN w Poznaniu, Poznań 2019.

Nieznane kolory świata. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Alina Płaziak-Janiszewska, Małgorzata Hyps-Wolińska Małgorzata, Drossel-Jórdeczka Zofia, Kubicka Dorota, ODN w Poznaniu, Poznań 2021.

Lekcje etyki w szkole. Gimnazjum, Wydawnictwo Academicon, Lublin 2015.

Po drugiej stronie...inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki, pod red. Płaziak-Janiszewska Alina, Drossel-Jórdeczka Zofia, Gruchalska-Matuszak Karolina, Skrzypczak Alicja, ODN w Poznaniu, Poznań 2021.